

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS**

DOVYDAS RAILA

**KORUPCIJOS IR ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS TARPUSAVIO
SAVEIKA**

Magistro baigiamasis darbas

**Vadovas
Prof. dr. Rita Remeikienė**

VILNIUS, 2024

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS**

**KORUPCIJOS IR ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS
TARPUSAVIO SAŲVEIKA**

**Verslo sistemų ekonomikos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 6211JX079**

Konsultantas

Vadovas

**Prof. dr. Rita Remeikienė
2024 05 08**

Recenzentas

**Atliko
VSEvmis22-1 gr. stud.
D. Raila
2024 05 08**

VILNIUS, 2024

TURINYS

ĮVADAS	6
1. KORUPCIJOS IR ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS TARPUSAVIO SAŪVEIKOS TEORINIAI ASPEKTAI	7
1.1 Korupcijos koncepcija.....	7
1.2 Šešėlinės ekonomikos samprata	12
1.3 Korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos sisteminiai tyrimai.....	19
1.3.1 Korupcija ir šešėlinė ekonomika – substitutai.....	19
1.3.2 Korupcija ir šešėlinė ekonomika – komplektai	21
2. KORUPCIJOS IR ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS TARPUSAVIO SAŪVEIKOS VERTINIMO METODOLOGIJA.....	25
2.1 Tyrimo metodologinis pagrindimas	25
3. KORUPCIJOS IR ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS TARPUSAVIO SAŪVEIKOS EMPIRINIS TYRIMAS.....	29
3.1 Demografinė respondentų charakteristika	29
3.2 Apklausos rezultatų vertinimas	30
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	45
LITERATŪROS SĄRAŠAS	45
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	50
SANTRAUKA	51
SUMMARY	52
PRIEDAI.....	53

PAVEIKSLŲ SARAŠAS

1 paveikslas	Tyrimo eigos schema.....	25
2 paveikslas.	Kyšių ėmimo/davimo paplitimas tiriamųjų aplinkoje, procentai.....	33
3 paveikslas.	Tiriamųjų nuomonė apie valstybės pastangas, kovoti su korupcija ir šešėline ekonomika.....	34
4 paveikslas.	Tiriamųjų nuomonė apie korupcijos paplitimą verslo sektoriuje, procentais.....	34
5 paveikslas.	Tiriamųjų žinios apie korupcijos įtaką ekonomikos veiklai, procenti.....	35
6 paveikslas.	Veiksniai, galintys sumažinti korupciją ir šešėlinę ekonomiką, vidurkiai.....	36
7 paveikslas.	Tiriamųjų nuomonė apie valstybinių institucijų veiksmingumą kovojant su korupcija, procentai.....	37
8 paveikslas.	Tiriamųjų nuomonė apie korupcijos ir šešėlinės ekonomikos grėsmę šalies ekonomikai ir visuomenei, procentai.....	38
9 paveikslas.	Korupcijos priežastys pagal tiriamųjų nuomonę, vidurkiai.....	38
10 paveikslas.	Tiriamųjų nuomonė apie šešėlinės ekonomikos naudą šaliai, procentai.....	40
11 paveikslas.	Veiksniai, skatinantys sąžiningą konkurenciją verslo srityje, vidurkiai.....	41
12 paveikslas.	Tiriamųjų nuomonė apie švietimo pagalbą kovojant su korupcija ir šešėline ekonomika, procentai.....	44

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė.	Tyrimo instrumentas.....	26
2 lentelė.	Tiriamųjų demografinė charakteristika, proc.....	28
3 lentelė.	Tiriamųjų susidūrimo su korupcija dažnis, proc. (n).....	29
4 lentelė.	Tiriamųjų susidūrimo su šešėline ekonomika dažnis, proc. (n)..	31
5 lentelė.	Tiriamųjų situacijų dažnis, kai buvo laukiama/reikalaujama kyšio, proc. (n).....	32
6 lentelė.	Tiriamųjų nuomonė apie korupcijos ir šešėlinės ekonomikos glaudų ryšį, proc. (n).....	33
7 lentelė.	Veiksnių, galinčių sumažinti korupciją ir šešėlinę ekonomiką sąsajos su tiriamųjų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis.....	36
8 lentelė.	Korupcijos priežasčių sąsajos su tiriamųjų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis.....	39
9 lentelė.	Veiksnių, skatinančių sąžiningą konkurenciją verslo srityje, sąsajos su tiriamųjų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis.....	42
10 lentelė.	Korupcijos įtaka tiriamųjų pasitikėjimui valdžios institucijomis, proc. (n).....	43

IVADAS

Temos aktualumas. Korupciją galima apibūdinti kaip skirtingų sričių reiškinių, kurio paplitimas yra išsivystęs visose pasaulio valstybėse, neatsižvelgiant į tų valstybių ekonominę, socialinę ar politinę padėtį. Korupciją galima sutikti įvairiausiose gyvenimo srityse. Ją galime pamatyti skirtingomis formomis. Korupcija šiandieniniame pasaulyje tampa vis populiareesnė, o jos apimtys didėja.

Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos 2022 m. duomenimis, korupcija yra penkta labiausiai Lietuvos gyventojus neraminanti problema, nusileidžianti tik infliacijai, mažiems atlyginimams, sveikatos priežiūros problemoms ir narkotikų vartojimui. Institucijos, kurias 2022 m. gyventojai laiko labiausiai korumpuotomis, yra gydymo įstaigos - 52 %, Seimas - 35 %, teismai - 33 %, savivaldybės - 24 %, politinės partijos - 16 %. Be to, Pasaulio banko skaičiavimais, dėl korupcijos pasaulyje kasmet patiriama 2,6 trilijono JAV dolerių nuostolių, o Europos Sąjungos valstybės narės praranda 900 milijardų eurų. Teigiama, kad dėl korupcijos Lietuvos bendrasis vidaus produktas kasmet netenka 4,4 mlrd. eurų (Specialiųjų tyrimų tarnyba, 2023). Dėl šios priežasties vis dažniau galime pamatyti per televiziją ar internetiniuose portaluose viešinamus korupcijos atvejus įvairiose verslo ar valstybinėse institucijose, įskaitant ir medicinos įstaigas.

Reikia paminėti, kad Lietuvos Respublikos Seimo nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015-2025 metų programos patvirtinimo“ korupcija įvardijama taip: „Korupcija yra vienas iš pavojingiausių socialinių reiškinių, keliantis grėsmę žmogaus teisėms, demokratijai ir teisinei valstybei, iškreipiantis socialinį teisingumą, konkurenciją, verslo sąlygas, mažinantis ekonomikos augimą, keliantis pavojų valstybės valdymui, valstybės ir savivaldybės institucijų ir įstaigų stabilumui ir visuomenės moralei“ (Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. IX-711 „Dėl Lietuvos nacionalinės kovos su korupcija 2011- 2014 metų programos patvirtinimo“). Šešėlinė ekonomika išreiškiama kaip neregistruota ekonominė veikla, kuri daro neigiamą įtaką bendram vidaus produktui dėl mokesčių vengimo (Schneider ir Enste, 2000). Tokia veikla tapo opi problema tiek valstybiniam, tiek privačiam sektoriui, nes šešėlinė ekonomika sudaro prastesnes sąlygas ekonomikos ir socialinės politikos planavimui dėl nedetalios ir nepatikimos statistikos. Pažymėtina, kad šešėlinė ekonomika vis dar sudaro vidutiniškai apie 15-20 proc. BVP išsivysčiusiose ekonomikose ir apie 30-35 proc. BVP besiformuojančios rinkos ekonomikos šalyse (Kelmanson et al., 2019).

Shelak (1997) teigimu, šešėlinė ekonomika apima tokią veiklą, kaip: nelegalūs lošimai, nelegalių imigrantų samdymas, jų pačių vykdoma veikla, paslėptos gaunamos pajamos ir mokestinis sukčiavimas. Siekdami gauti geriausią šešėlinės veiklos matą, Torgler ir Schneider (2007) bei Schneider ir kt. (2005, 2010, 2011, 2013, 2015) pabrėžia, kad šešėlinė ekonomika apima visą rinką, kuri sąmoningai slapstosi nuo valstybės institucijų dėl šių priežasčių: siekiama išvengti gaunamų pajamų mokesčių, pridėtinės vertės mokesčio (PVM) ir kitų mokesčių; vengiama socialinio draudimo įmokų mokėjimo; vengiama laikytis tam tikrų teisinių darbo rinkos standartų, tokių kaip minimalus

atlyginimas, maksimalios darbo valandos, saugos reikalavimai; vengiama administracinių procedūrų, tokių kaip statistinių anketų ar kitų administracinių formų pildymas.

Mokslinė tyrimo problema – kaip atpažinti ir įvertinti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos ryšius ir jų daromą neigiamą įtaką ekonomikai?

Darbo objektas – sąveika tarp korupcijos ir šešėlinės ekonomikos.

Tyrimo tikslas – išnagrinėjus korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos ryšius, pateikti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos ryšių poveikį Lietuvos ekonomikos mažinimo priemones (strategijas).

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos teorinius aspektus.
2. Parengti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos vertinimo metodologiją.
3. Empiriškai įvertinti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveiką Lietuvoje.

Duomenų rinkimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė.
2. Korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos atvejų analizė.
3. Anketinė apklausa.

Duomenų analizės metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė, grupavimas, sisteminimas.
2. Surinktų duomenų lyginamoji analizė.
3. Antrinių statistinių duomenų analizė.

Tyrimo metodika. Norminių aktų, mokslinės literatūros, internetinių šaltinių bei statistinių duomenų analizė, lyginamosios, horizontaliosios ir vertikaliosios analizių taikymas, ekstrapoliavimas, grafinis rezultatų vaizdavimas ir surinktos informacijos sisteminimas.

1. KORUPCIJOS IR ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS TARPUSAVIO SĄVEIKOS TEORINIAI ASPEKTAI

1.1 Korupcijos koncepcija

Pats žodis „korupcija“ yra kilęs iš lotynų kalbos. Lotynų kalboje jis vadinamas *corruptio*. Šio žodžio reikšmė verčiama kaip gadinimas ar papirkimas. Tarptautinių žodžių žodynas, korupcijos žodžio reikšmę apibūdina kaip pareigybinių teisių panaudojimas pasipelnymo tikslais, taip pat kaip pareigūno ar politinio veikėjo papirkimas (Tarptautinių žodžių žodynas, 2023). Išgirdus sąvoka korupcija, ji iškart asocijuojasi su neigiamomis mintimis. Tad norint geriau suprasti, kas yra korupcija, nepakanka vien žinoti jos reikšmę. Reikia išanalizuoti jos esmę giliau ir plačiau. Įvairūs teisės aktai tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai pateikia daug ir skirtingai apibūdinančių su korupcijos esme susijusių apibrėžimus.

Civilinės teisės konvencijoje dėl korupcijos, 2 straipsnyje yra pateikta tokia korupcijos apibrėžtis: „korupcija – tai tiesioginis ar netiesioginis kyšio arba kito nepagrįsto atlygio ar pažado dėl tokio atlygio prašymas, siūlymas, davimas ar priėmimas, kuris iškreipia asmens, gaunančio kyšį, nepagrįstą atlygį ar pažadą dėl kyšio ar nepagrįsto atlygio, tinkamą bet kurios pareigos atlikimą ar reikalaujamą elgseną“ (Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos, 1999-11-04). Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015—2025 metų programos patvirtinime yra pateiktas toks korupcinio pobūdžio teisės pažeidimo apibrėžimas: „Korupcinio pobūdžio teisės pažeidimas – valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens administracinis, darbo drausmės ar tarnybinis nusizengimas, padarytas tiesiogiai ar netiesiogiai siekiant arba reikalaujant turtinės ar kitokios asmeninės naudos (dovanos, pažado, privilegijos) sau ar kitam asmeniui, taip pat ją priimant, kai tai daroma piktnaudžiaujant tarnybine padėtimi, viršijant įgaliojimus, neatliekant pareigų, pažeidžiant viešuosius interesus, taip pat korupcinio pobūdžio nusikalstama veika“ (Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo, 2015-2025).

Plačiau nagrinėjant korupcijos sąvoką, buvo domimasi Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją. Šioje Jungtinių Tautų konvencijoje nėra nurodyto tikslaus, aiškaus ir vieningo korupcijos apibrėžimo. Joje daugiau analizuojama ir pateikiama korupcijos nusikaltimų pavyzdžių ir jų sampratų. Šioje Konvencijoje yra pateikiama, kad kyšininkavimas, įvairaus pobūdžio turto pasisavinimas ar kitoks jo iššvaistymas, taip pat turto neteisėtas naudojimas, piktnaudžiavimas pareigomis, neteisėtas praturtėjimas, nuslėpimas, trukdymas vykdyti teisingumą yra priskiriamos kaip nusikalstamos veikos (JTK, 2016).

Būtina, kad korupcijos sąvoka būtų aiškiai apibrėžta Lietuvos Respublikos teisės aktuose, kad ji būtų suprantama vienodai ne tik teisėkūroje, vykdam antikorupcines priemones, viešojo administravimo institucijų veikloje, bet ir visuomenės teisinėje sąmonėje (Ragauskas, 2019).

Buvo laikas, kada korupcija reiškė irimą ar moralinį pablogėjimą. Senovėje korupcijos sąvokos buvo kartais naudojamos kai irdavo gentys, susipykdavo valdovai ar išpliekdavo kivirčiai tuometinėse šeimose. Šių dienų pasaulyje korupcijos sąvoka plačiai naudojama ir apibrėžiama kaip piktnaudžiavimas valdžia, dažniausiai viešąją valdžia, siekiant asmeninės naudos. Šiaurės Amerikos centrinėse lygumose, korupcijos sąvoka apibrėžiama kaip bet koks valstybės tarnautojo ar lygiaverčio statuso asmens elgsys,

kuris neatitinka nurodytų įgaliojimų ar nustatytų etikos standartų, skatinant tokį elgesį, siekiant naudoti sau ar kitiems asmenims ir taip kenkia asmenų valstybės interesams (Emerson, Hriptievschi, Kalitenko, Kovziridze & Prohnitchi, 2017).

Reikia paminėti, kad korupcija dažniausiai yra priskiriama viešajame sektoriuje, tačiau nereikia pamiršti, kad ji lygiai tiek pat egzistuoja ir privačiame sektoriuje, įvairiose organizacijose. Šiomis dienomis su korupcija galima susidurti net tokiose įstaigose kaip mokykla, darželis. Mokykla ir darželis paminėjau dėl to, kad yra didelis konkurencingumas, didžiulės eilės dėl patekimo į tam tikrą mokyklą ar darželį, todėl norint gauti „vietą“ yra kyšininkaujama, tiek pinigine išraiška, tiek įvairiomis materialinėmis dovanomis (Ragauskas, 2019).

Tiek realiame gyvenime, tiek ieškant informacijos internetiniuose šaltiniuose, dažnai randama tokia nuomonė, kad tam tikrą korupcijos atvejį vienas laiko kyšiu, o kitas tiesiog dovana. Nėra vieningo sutarimo ir nuomonės, kad kyšis negali būti laikoma dovana. Kaip ir minėjau dažniais atvejais tokie kyšiai, dovanų pavidalu, sutinkamos ugdytojų įstaigose.

Koncevičiūtė (2018) remiasi politikos profesoriaus J.S. Nye korupcijos apibrėžimu, kuriame teigiama, kad korupcija yra specifinis elgesys, nukrypstantis nuo viešai suteiktų pareigų rinkimo ar paskyrimo būdu, siekiant privačios naudoti arba statuso asmeniui, šeimai arba grupei. Ji taip pat pastebi, kad šiandieninis reiškinys, susijęs su korupcija ir kyšininkavimu, yra aktualus beveik visiems – tiek valstybės tarnautojams, tiek privataus sektoriaus atstovams, tiek paprastiems samdomiems darbuotojams, kitaip tariant, kiekvienam asmeniui.

Korupcija yra kaip piktnaudžiavimas tam tikru visuomenės pasitikėjimu, ypač siekiant asmeninių interesų, kurie dažniausiai svarbūs tik tam tikram asmeniui. Dauguma žmonių susiduria su korupcija, būdami tie, kurie teikia kyšį, arba tie, kurie jį priima. Autoriai Lankauskas ir Nikartas teigia, jog tie, kurie yra davę kyšį arba priima jį, retai kada gailisi tokio veiksmo. Jų nuomone, tai yra kiekvieno pasirinkimas ir asmeninis reikalas (Lankauskas & Nikartas, 2017).

Autorė Chanine (2022) tvirtina, kad kai kuriais korupcijos atvejais siekiama gauti asmeninės arba, kitais atvejais, grupinės naudoti. Jo teigimu, tokia nauda nėra apribota vien tik finansiniais ar materialiniais interesais. Dažniausiai šiuose atvejuose siekiama tiesioginės naudoti, būtent geresnių pareigų arba socialinio statuso, politinėje sferoje - valdžios ir su ja susijusios naudoti.

Korupcijos reiškiniai yra tokie sudėtingi, ir jos formos skirtingose šalyse yra labai įvairios, kad po ilgų pastangų surasti vienodą apibrėžimą visoms šalims buvo keltas klausimas, ar tai apskritai yra įmanoma (pasauliniame kontekste yra daugiau nei 300 korupcijos apibrėžimų). Svarbu pabrėžti, kad tai, ką vienas žmogus laiko kyšiu, kitas gali tiesiog interpretuoti kaip padėką ar dovaną. Korupcija yra kaip tam tikras santykis arba ilgalaikė veikla, kuri tiesiogiai susijusi su viešuoju arba privačiu sektoriumi (Koncevičiūtė, 2018).

Korupcija yra nebrangi, tačiau labai efektyvi konkurencinė priemonė, ypač atsižvelgiant į tai, kad šiuolaikiniame pasaulyje konkurencija yra lemtinga visose veiklos srityse. Autorius pabrėžia, kad korupcija atskleidžia tam tikrų valstybės pareigūnų ir tarnautojų pažeidimus jų prisiimtoms pareigybėms, kai jie siekia asmeninės naudos sau. Tai, be abejo, kelia didelį nerimą, nes tai ne tik pažeidžia viešojo sektoriaus etiką ir skaidrumą, bet ir kenkia visuomenės pasitikėjimui institucijomis (Štaraitė, 2022).

Dauguma autorių tvirtina, kad korupcijos apibrėžimas skiriasi tarp skirtingų šalių, todėl vieningos nuomonės ar vieno apibrėžimo nėra. Autorius, Ragauskas (2019) pritaria šiai plačiai paplitusiai nuomonei ir pažymi, kad korupcija yra labai sudėtingas reiškinys, kurio formos kiekvienoje šalyje turi savitų ypatybių ir skirtumų nuo kitų. Tai rodo, kad kovai su korupcija reikalingas atskiras požiūris ir strategija, atsižvelgiant į kiekvienos šalies specifinę situaciją bei kontekstą.

Europos Tarybos valstybių prieš korupciją grupės (GRECO) apibrėžimas dėl korupcijos yra plačiai pripažintas ir laikomas moderniosios korupcijos suvokimo pagrindu. Jis formuluojamas kaip: "Korupcija - tai kyšininkavimas ir kitoks elgesys asmenų, kuriems pavestos tam tikros pareigos valstybiniame ar privačiame sektoriuje, susijusios su įpareigojimais, patikėtais jiems kaip turintiems valstybės pareigūno, privataus darbuotojo, nepriklausomo agento statusą ar kitokiais santykiais. Šio elgesio tikslas yra siekimas neteisėtos naudos sau arba kitiems asmenims." Tai apibrėžimas, kuris suteikia aiškų supratimą apie tai, kas laikoma korupcija ir kaip ji veikia tiek viešajame, tiek privačiajame sektoriuje (Šaltupytė, 2020).

Norint išsiaiškinti kiek stipriai yra paplitusi korupcija dažniausiai yra remiamasi ir naudojamosi socialinių tyrimų rezultatais. Beveik kiekvienais metais yra sudaromas ir atlikti tyrimai: „Lietuvos korupcijos žemėlapis“. 2020 m. lapkričio – 2021 m. sausio mėnesiais taip pat buvo atliktas toks „Lietuvos korupcijos žemėlapis 2020“ tyrimas (LR korupcijos žemėlapis, 2024). Šis tyrimas yra naujausias. Tyrimą atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“, o šį tyrimą, kaip ir visus ankstesnius inicijavo Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT). Kaip ir kiekvienais metais taip ir šio tyrimo metu buvo analizuojamos ir tiriamos trys pagrindinės tikslinės grupės:

- Lietuvos gyventojai;
- Verslo įmonių vadovai;
- Valstybės tarnautojai.

Šiuo tyrimu buvo siekiama ištirti kaip keičiasi korupcinė situacija Lietuvoje ir palyginti gautus rezultatus su ankstesnių, analogiškų tyrimų rezultatais. Tyrimo metu, apklausiant skirtingas tikslines grupes, buvo pastebėta, kad korupcijos problemą, kaip labai rimtą problemą Lietuvoje, nurodė trečdalis apklaustųjų ir tas sudarė 35%. Nors lyginant su ankstesnių tyrimų rezultatais, šis rodiklis yra sumažėjęs, bet vis tiek užima gana didelę vietą. Atliekant šį tyrimą buvo pastebėta, kad didžioji dalis apklaustųjų

nurodė, jog dėl tokio korupcijos paplitimo mūsų šalyje kalčiausi yra politikai. Politikų grupė sudarė net 80%.

Kalbant apie korupciją viešajame ar privačiame sektoriuose, dažnai yra minima korupcijos prevencija. Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatyme yra pateikiamas toks korupcijos prevencijos apibrėžimas: „Korupcijos prevencija - sisteminga veikla, kuria siekiama didinti viešojo ir privataus sektorių subjektų atsparumą korupcijai ir kuri apima korupcijos rizikos veiksnių nustatymą, įvertinimą, šalinimą ir (ar) mažinimą, sudarant bei įgyvendinant korupcijai atsparios aplinkos kūrimo priemonių sistemą“ (Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymo Nr. IX-904 pakeitimo įstatymas, 2021-06-29). Taip pat šiame įstatyme yra surašyti pagrindiniai korupcijos prevencijos tikslai ir uždaviniai. Pagrindiniu korupcijos prevencijos tikslu yra laikoma tai, kad jos pagalba yra siekiama kurti ne tik nacionalinę, bet ir socialinę gerovę, tuo pačiu didinant viešųjų ir privačių sektorių paslaugų kokybę, apsaugant nuo nesąžiningos konkurencijos. Korupcijos prevencija turi kelis pagrindinius uždavinius: 1) kurti korupcijai atsparią veiklą; 2) didinti antikorupcinį sąmoningumą; 3) sistemiškai ir koordinuotai šalinti korupcijos rizikos veiksnius, mažinti korupcijos riziką; 4) sudaryti prielaidas darniam ir veiksmingam korupcijos prevencijos subjektų sistemos veikimui; 5) mažinti ekonominės korupcijos paskatas; 6) užtikrinti aktyvų privataus sektoriaus subjektų ir visuomenės įsitraukimą į korupcijos prevenciją; 7) skatinti skaidrų, sąžiningą ir atvirą administracinių, viešųjų ir kitų paslaugų teikimą.

Korupcijos formų yra įvairių. 2019 metais buvo atlikta statistinė analizė, kurią atliko STT (specialiųjų tyrimų tarnyba). Šio tyrimo metu paaiškėjo, kad 3 labiausiai paplitusios korupcijos formos:

- Nepotizmas. Tai reiškia tam tikros tarnybinės padėties naudojimas giminėms ar artimiems draugams.

- Politinių partijų narių protegavimas.

- Papirkimas ar kitaip kyšininkavimas.

Šiose srityse dažniausiai sutinkamos korupcijos formos. Nepotizmas dažniausiai klesti privačiame sektoriuje, politinių partijų narių protegavimas – valstybinėse institucijose, o papirkimą dažniausiai galima sutikti viešosiose įstaigose tokiose kaip sveikatos priežiūros įstaigos, ugdymo ir švietimo sistemos įstaigos.

Lietuvos Respublikos teisės aktuose ir nacionalinėje kovos su korupcija programoje yra išskiriamos dvi pagrindinės korupcijos rūšys, kurios skirstomos pagal pobūdį:

- Politinė korupcija;

- Administracinė korupcija.

Politinei korupcijai priklauso tokie asmenys kaip savivaldybių merai, tarybos nariai, Vyriausybės nariai, parlamentarai. Politinės korupcijos atveju galima suprasti, kad yra imama nauda prie rinkimus, ieškoma stiprių rėmėjų, patarėjų, kuriems po tam tikrų laimėjimų yra atlyginama.

Kalbant apie administracinę politiką, jai priskiriama tyčiniai įstatymų ir įvairiausių reikalavimų nesilaikymas. Tokio, administracinė, korupcijos rūšis dažniausiai yra sutinkama ir pasireiškia vidurinėje ir žemiausioje valstybės tarnautojų grandyse. Administracinės korupcijos atvejų daugiausia galima sutikti tokiose įstaigose, kur yra išduodami įvairūs leidimai, mokinių priėmimai į švietimo įstaigas, tvarkant dokumentus dėl žemės ar kitokios nuosavybės ir t.t.

Pagal mokslininką A. J. Heidenheimerį yra išskiriamos trys korupcijos rūšys:

- Smulkioji. Tai tokia korupcijos rūšis, kurią galima sutikti dažnai, bet ji nėra laikoma didele. Smulkiajai korupcijai būtų galima priskirti tokius atvejus kada yra atnešamas šokoladas, kava už tam tikrą paslaugą. Šią korupcijos rūšį dar galima priskirti, kada valstybės tarnautojai neženkliai nukrypsta nuo visų reikalavimų ir įstatymų, siekiant naudos, pavyzdžiui, savo draugams ar artimiesiems.
- Rutiniškoji. Rutiniškąją korupciją dar galima išskirstyti pagal veikas: įvairios dovanos, nepotizmo atvejai, įsipareigojimai balsuoti pagal patrono nurodymus, sprendimo priėmimo galia.
- Įsisenėjusi. „Įsisenėjusi korupcija retai pastebima pilietinės kultūros visuomenėse. Modernioje viršininko – pavaldinio visuomenėje ji nuolat kinta. Tradicinėse savininko – kliento visuomenėse korupcijos paplitimas skiriasi nuo paplitimo viršininko – pavaldininko visuomenėse tuo, kad pirmoje tradicinėje sistemoje gerus ryšius turintis klientas gali naudotis korupciniais ryšiais daug ir atvirai“ (Flora & Heidenheimer, 2017).

Tiek tas pats mokslininkas Heidenheimer, tiek kiti mokslininkai, rašytojai dar dažnai teigia, kad korupcija gali būti baltoji, pilkoji ir juodoji. Baltoji korupcija yra įvardijama kaip išsiskirianti tolerancija korupcijos atžvilgiu. Pilkąją korupciją galima apibūdinti kaip pasiskirstymą. Visuomenėje ši korupcijos rūšis dažnai pasiskirsto, nes kas vienam atrodo teisinga – kitam atvirkščiai. Juodoji korupcija turi, galima sakyti, vieningą visuomenės nuomonę, kad ji yra „juodžiausia“ ir smerkiama, kada siekiama naudos dėl aukšto posto pareigų ar brangių, retų prekių įsigijimo. Juodajai korupcijai galima priskirti ir grynųjų pinigų gavimą (Šaltupytė, 2020).

Apibendrinant galima teigti, kad korupcija yra kompleksiškas ir paslaptingas reiškinys, kuris apima įvairias veiklas, nuo kyšininkavimo ir piktnaudžiavimo valdžia iki neteisėto įtakos naudojimo ir pinigų plovimo. Ji kenkia teisiniam, ekonominiam ir socialiniam vystymuisi, silpnina pasitikėjimą institucijomis ir susilpnina demokratinę visuomenės struktūrą bei vertybes. Korupcija gali pasireikšti tiek viešajame, tiek privačiajame sektoriuje ir gali būti sunkiai pastebima arba išplėsti įvairias formas, nuo nedidelio kasinėjimo iki masinio finansinio sukčiavimo. Jos pasekmės yra daugialypės ir nuošalios, sukeltos nevienodo poveikio skirtingoms visuomenės grupėms ir ekonominėms sritims. Kadangi korupcija yra globalus ir sudėtingas reiškinys, jos įveikimas reikalauja visuomenės, institucijų ir tarptautinės bendruomenės pastangų bei stipraus politinio įsipareigojimo.

1.2 Šešėlinės ekonomikos samprata

Susidomėjimas šešėlinės ekonomikos ir kitų nelegalių veiklų priežastimis ypač išaugo pastaraisiais metais, tačiau vis dėlto, šios priežastys vis dar laikomos neištyrinėta sritimi. Socialistinės ekonomikos transformacija buvo viena iš pagrindinių sričių, kuri kėlė susidomėjimą vyriausybės. Tai buvo dėl darbo kokybės institucinių trūkumų ir korupcijos, kurios laikytos pagrindinėmis rinkos reformų kliūtėmis, priežasčių (Benkraiem et al., 2021). Nors mokslo šakų, nagrinėjančių šešėlinės ekonomikos veiklos priežastis, nuolat daugėja, pastebima tendencija, kad reguliuoti nelegalią veiklą baudmėmis, baudžiamuoju persekiojimu, ekonominiu augimu ar švietimu išlieka nepakitusi (Berdiev et. al., 2020). Labai svarbu tirti ne tik objektyvių kintamųjų svarbą, tokias kaip mokesčių našta, sektorių sudėtis, šalies turtingumas ar darbo rinkos sąlygos, bet ir vyriausybės darbo kokybę bei subjektyvų suvokimą, lūkesčius, nuostatas ir motyvaciją, pavyzdžiui, mokesčių moralę (Dobos, Takács-György, 2019).

Šešėlinė ekonomika apibrėžiama kaip teisėta ir neteisėta ekonominė veikla, kuri vykdoma, pažeidžiant teisės aktų nuostatas (Gasparėnienė, Remeikienė, Ginevičius, 2018). Svarbu pažymėti, kad yra daugybė šešėlinės ekonomikos apibrėžimų, pvz., „šešėlinė ekonomika“ – tai ekonominė veikla, kuri griežtai reguliuojama ir vykdoma nesilaikant teisės aktų ar apribojimų, jos rezultatai neįtraukiami į oficialią apskaitą dėl mokesčių vengimo ar slėpimo skatinimo. Tačiau tikslesnę apibrėžtį nustatyti yra sudėtinga. Įvairūs terminai, tokie kaip „pogrindinė ekonomika“ (angl. underground economy), „nepastebima ekonomika“ (angl. non-observed economy), „paslėpta ekonomika“ (angl. hidden economy), „grynųjų pinigų ekonomika“ (angl. cash economy), „šešėlinė ekonomika“ (angl. informal economy) ir kiti, vartojami pakaitomis (OECD, 2017).

Šešėlinė ekonomika taip pat dažnai apibūdinama tokiais terminais kaip neformali, neoficiali, neteisėta, juodoji ekonomika. Pavadinimų, kuriais būtų visiškai tiksliai apibrėžiama šešėlinė ekonominė veikla, klausimas kelia daug ginčų tarp ekonomistų. Nepaisant šios problemos, visi šie sinonimai turi bendrą bruožą: jie visi skirti nurodyti ekonominę veiklą, kuri yra vykdoma ir kurios rezultatai nėra įtraukiami į bendrąjį vidaus produktą (BVP) dėl įvairių priežasčių. Šių reiškinių formavimosi priežastys turi dvigubą pobūdį:

1) nacionalinės sąskaitos metodikoje nenumatytos tam tikros ekonominės veiklos rezultatų įskaitos makroekonominėse statistikose, tai vadinama savęs aprūpinimo ekonomika;

2) tam tikros dalies ekonominės veiklos rezultatų negalima apskaičiuoti, nes jos slepiamos nuo valstybės, tai vadinama neoficialia ekonomika (Gasparėnienė, Remeikienė, Ginevičius, 2018).

Svarbu pažymėti, kad Schneiderio šešėlinės ekonomikos samprata, nors turi panašumų su Harto neformaliosios ekonomikos ir Lipperto bei Walkerio pogrindinės ekonomikos koncepcijomis, vis dėlto nėra tokia pati. Pasaulinėje literatūroje galima rasti daugybę tarptautinės šešėlinės ekonomikos klasifikacijų, tačiau dažniausiai pripažįstama, kad tinkamiausia ir paprasčiausia klasifikacija yra pagal subjektus, užsiimančius nelegalia veikla:

- Žmonių asmeniniai šešėliniai veiksmai. Tai apima individualius asmenis, kurie vykdo nelegalią ekonominę veiklą, dažnai siekdami išvengti mokesčių ar kitų teisės aktų reikalavimų.
- Neformalios grupės veiksmai. Ši kategorija apima nedidelės grupes ar bendruomenes, kurios vykdo nelegalią ekonominę veiklą, dažnai savo aplinkoje ir be oficialaus įsiregistravimo. Ši kategorija apima veiklą, kuri yra uždrausta arba neteisėta tam tikroje šalyje, tačiau vykdoma nelegaliai.
- Valstybių grupių nelegalios veiklos apraiškos. Tai apima oficialių valstybinių organizacijų, korupcijos atvejais, vykdomą nelegaliai arba neteisėtai.
- Tarptautinių regioninių institucijų neteisėtos veiklos apraiškos. Tai apima veiklą, kuri vykdoma pernelyg ribojančiose ar neteisėtose tarptautinėse institucijose (OECD, 2017).

Šios klasifikacijos padeda išskirti ir suprasti šešėlinės ekonomikos įvairovę bei jos skirtingas apraiškas visame pasaulyje.

Šio reiškimo pasireiškimo formos yra įvairios: tai apima pajamų slėpimą, materialinių išlaidų didinimą siekiant fiktyviai sumažinti pelną, neteisėtą įdarbinimą, kuris gali įgyti įvairių formų, pavyzdžiui, papildomą darbą po ar netgi per įprastas darbo valandas, darbą šešėlyje asmenims, kurie neįsitraukia į oficialią darbo rinką, darbą nelegaliems ar slaptiems imigrantams, kuriems draudžiama dirbti oficialioje ekonomikoje, neteisėta darbo laiko apskaita, neatitinkančią teisės aktų nuostatų, nesąžiningą darbo apmokėjimo sistemą, dirbančiųjų deklaruotą neveiklumą, mokesčių vengimą ir kontrabandą (Gasparėnienė, Remeikienė, Ginevičius, 2018). Taip pat tai gali apimti tokius atvejus kai: įmonės, nesiregistruoja mokesčių institucijose dėl pajamų mokesčio ar pridėtinės vertės mokesčio (PVM) vengimo; neatskleidžiami pajamų šaltiniai (investicijos, turtas); naudojamos suklastotos tapatybės siekiant išvengti mokesčių įsipareigojimų; įmonės įsteigiamos sąmoningai siekiant tapti nemokiomis, o po nemokumo proceso verslas bei turtas perkliamas naujam juridiniam asmeniui (OECD, 2017).

Yra išskiriamos dvi pagrindinės šešėlinės ekonomikos sritys – nelegalios veiklos ir legalios veiklos šešėlinėje ekonomikoje. Nelegalioms veikloms yra priskiriamos tokios veiklos kaip prekyba pavogtais daiktais, narkotikų prekyba ir gamyba, prostitucija, azartiniai žaidimai (lošimas), kontrabanda, sukčiavimas, klastojimas žinomų prekių ženklų, kompiuterinių sistemų vogimas, prekyba pavogta informacija bei tapatybės vagystė. Veikloms šešėlinėje ekonomikoje priskiriamos tokios veiklos kaip savarankiško darbo pajamos, atlyginimas ir turtas iš nedeklaruoto darbo, susijusio su legaliomis paslaugomis ir prekėmis (Francis, Valodia, 2021). Nepaisant to, reikia pažymėti, kad šešėlinė ekonominė veikla neatskleidžia tik jos teisinio statuso, bet taip pat priklauso nuo vyriausybės gebėjimo vykdyti įstatymus ir/arba surinkti mokesčius. Ši veikla yra paslėpta nuo viešumo, gali padidinti dalyvių išlaidas, tokias kaip kyšiai, bei suteikti galimybę kurti monopolijas ar net paskatinti neteisėbę. Socialiniai ir ekonominiai pokyčiai privertė žmones prarasti asmens kontrolę, ir vėliau savo ekonominę veiklą. Devintojo dešimtmečio pabaigoje, XIX amžiaus antrajame pusėje, nelegali šešėlinės ekonomikos sritis

apėmė daugybę mažų verslų, daugiausia valdomų savininkų, ir taip pat buvo gana daug viešųjų lošimų namų (Wilmott, Orrell, 2017).

Tam tikrais atvejais šešėlinė ekonomika yra gyvybiškai svarbus užimtumo ir pajamų šaltinis, ypač kai formaliojo sektoriaus galimybės yra ribotos arba vyksta ekonomikos nuosmukis. Šiomis aplinkybėmis šešėlinė ekonomika gali prisidėti prie bendro ekonomikos augimo (Kelmanson et al., 2019). Socialiniu lygmeniu, šešėlinė ekonomika sušvelnina socialinę įtampą ir pašalina nepageidaujamus prieštaravimus tarp turtingųjų ir vargšų. Šešėlinė veikla atlieka svarbų vaidmenį subalansuojant itin didelę gyventojų pajamų nelygybę (Mayssa et al., 2021). Tai reiškia, kad nemažai prekių, pagamintų vykdant šešėlinę veiklą, dažnai lieka neapskaitytos oficialioje statistikoje, tačiau prisideda prie šalies gerovės. Iš esmės vyrauja skirtingi požiūriai į šešėlinės ekonomikos poveikį ekonomikos augimui. Vieni teigia, kad šešėlis kelia makroekonominių, mikroekonominių ir socialinių problemų, kiti - kad jis daro teigiamą trumpalaikį poveikį bendrai ekonominei politikai. Šešėlinės ekonomikos dvejopas pobūdis reiškia ir privalumus, ir trūkumus.

Svarbu pabrėžti, kad tokiu būdu gali susiformuoti cikliškas modelis, kai sumažėjus vyriausybės mokesčių pajamoms, išauga mokesčių tarifai. Reaguodami į didesnius mokesčių tarifus, dar daugiau asmenų gali pasirinkti užsiimti šešėline veikla, kad išvengtų padidėjusios mokesčių naštos formaliajame sektoriuje (Navickas, Juščius, & Navickas, 2019).

Šešėlinė ekonominė veikla gali būti vykdoma net tarptautinėse ir globaliose organizacijose, kaip tai patvirtina skandalai, kylantys dėl neteisėto Europos Sąjungos lėšų paskirstymo. Dėl naujų tarptautinių institucijų steigimosi šešėlinė ekonomika egzistuoja ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygiu, nes dažnai šios organizacijos sudaro naujus susitarimus, dokumentus ar konvencijas, kurie nesutampa su nacionaliniais teisės aktais arba netgi prieštarauja jiems. Visi šie faktai leidžia ieškoti spragų teisės sistemoje, išnaudoti teisinius sprendimus ir kt. (Gylis, 2008).

Priežastys. Mokslinėje literatūroje yra daugybę teorijų apie šešėlinės ekonomikos formavimąsi ir jos priežastis (Zolkover & Kovalenko, 2020):

1) Modernizacijos teorija šešėlinės ekonomikos egzistavimą sieja su žemu šalies ekonominio išsivystymo lygiu bei modernių valdymo metodų ir modernizavimo nebuvimu viešojo administravimo struktūrose;

2) Neoliberali teorija tvirtina, kad šešėlio lygis yra didesnis šalyse, kuriose yra didelis valdžios centralizacijos laipsnis. Pernelyg didelis vyriausybės įsikišimas į laisvąją rinką verčia verslininkus pasirinkti neformalųjį sektorių, kuris laikomas racionalių ekonominių sprendimų, reaguojant į apsunkinančią reguliavimo aplinką;

3) Politinės ekonomijos teorija teigia, kad pagrindinis šešėlinės ekonomikos atsiradimo veiksnys yra aukštas valdžios decentralizavimo lygis ir minimalus valstybės kišimasis į įvairius žmogaus funkcionavimo aspektus tiek ekonomikoje, tiek socialinės apsaugos sistemoje;

4) Institucinė teorija šešėlinę ekonomiką vertina kaip disbalansą tarp formalių valdžios institucijų reikalavimų ir neformalių institucijų normų bei įsitikinimų. Ši teorija pabrėžia, kad valstybės institucijos veikia kaip žaidimo taisyklės, reguliuojančios individo elgesį. Ji pripažįsta ir formalias institucijas (įstatymus ir reglamentus), ir neformalias institucijas (socialiai bendras normas ir vertybes). Oficialiojo sektoriaus subjektai laikosi oficialių institucinių nurodymų, o šešėlinės ekonomikos subjektai veikia ne pagal oficialias taisykles, bet pagal neformalias normas, vertybes ir įsitikinimus.

Teorijos atskleidžia pirminius galimus veiksnius, darančius įtaką šešėlinės ekonomikos atsiradimui, įskaitant tokius aspektus kaip valdžios centralizacijos laipsnis, šalies ekonominis išsivystymas, institucinės aplinkos kokybė ir kt.

Didėjant korupcijai, pajamų nelygybei ar vartojimo mokesčių naštai, šalyse didėja ir šešėlinė ekonomika (Navickas, Juščius, & Navickas, 2019). Be to, keturi pagrindiniai veiksniai - globalizacija, glaudesnis tarptautinis bendradarbiavimas, technologijų pažanga ir didėjantis nusikaltėlių įsitraukimas į teisėtą verslo rinką - mokesčių administratoriams suteikia ir galimybių, ir kelia iššūkių. Šie veiksniai daro įtaką veiklos perėjimui į šešėlį ir iš jo, keičia tam tikros šešėlinės ekonomikos veiklos pobūdį, mastą ir rūšis (OECD, 2017). Šešėlinės ekonomikos augimas yra glaudžiai susijęs su mokesčių naštos rodikliais, nes mokesčių slėpimas yra pagrindinis veiksnys, skatinantis asmenis užsiimti tokia veikla (Mayssa et al., 2021).

Sunku, o kartais net neįmanoma tiksliai įvertinti šešėlinės ekonomikos apimtys dėl dviejų pagrindinių priežasčių. Pirma, kaip jau minėta anksčiau, nėra vieningo sutarimo dėl to, kas tiksliai laikoma šešėline veikla. Antra, ši veikla dažniausiai slepiama, o jos dalyviai nenori būti atskleisti. Nepaisant to, kai kurie tyrėjai bando įvertinti šiuos reiškinius. Vienas iš jų yra Friedrichas Schneideris, kuris atliko tyrimą 76 šalyse ir padarė išvadą, kad dažniausiai didžiausios neapskaitomos ekonomikos apimtys būna besivystančiose šalyse, tuo tarpu mažiausios apimtys - išsivysčiusiose šalyse. Tai dėl to, kad pastarosios sumažino mokesčių tarifus, išplėtė mokesčių bazę ir taip sumažino šešėlinės ekonomikos mastus. Žinoma, yra išimčių, netgi tvarkingiausiose šalyse, pvz., Austrijoje ar Šveicarijoje, šešėlinė ekonomika svyruoja nuo 10 proc. (Caneppele et.al., 2013). Remiantis Schneiderio požiūriu, įvairios priežastys skatina ūkio subjektus įsitraukti į šešėlinę ekonomiką, kurios pagrindinės yra šios:

- Noras išvengti mokesčių, tokių kaip pajamų mokesčiai, pridėtinės vertės mokesčiai ir kiti mokesčiai.
- Siekis išvengti socialinio draudimo įmokų.
- Noras pasiekti išvengti teisinių darbo rinkos reikalavimų, pvz., maksimalaus darbo laiko, minimalaus darbo užmokesčio ir saugos standartų.
- Noras išvengti administracinių procedūrų, tokiose kaip statistinių ataskaitų ar administracinių formų pildymas.

Literatūroje teigiama, kad šešėlinės ekonomikos augimą gali paskatinti keli elementai, įskaitant: silpna institucinė kokybė, kuriai būdinga per didelė reguliavimo našta, valdžios institucijų neveiksmingumas, silpna teisinė sistema ir plačiai paplitusi korupcija; griežta reguliavimo sistema ribojanti verslo laisvę, didinanti išlaidas ir biurokratiją; didesnė bendra mokesčių našta, mažesnė stebėseną ir vykdymo užtikrinimas, sukuria paskatą mokesčių slėpimui. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog prekių ar paslaugų mainai, vykstantys tik tam tikroje vietoje arba lokacijoje, taip pat gali sukelti didesnę šešėlinės ekonomikos dydį (Kelmanson et al., 2019). Tai rodo, kad kai verslo veikla apsiriboja tam tikru regionu arba yra labiau izoliuota, tai gali sukelti sąlygas didesniai šešėliniam ekonominiam veiklumui. Kai šalis priima prekybos atvirumą, keitimasis prekėmis ir paslaugomis tarpvalstybiniu mastu tampa labiau matomas ir atskaitingas. Prekybos sandorių skaidrumas palengvina apmokestinimo procesą, nes valdžios institucijos gali lengviau stebėti ir vykdyti mokesčių reglamentavimą šiai veiklai. Priešingai, uždaros arba ne tokios skaidrios prekybos sistemos leidžia asmenims ir įmonėms lengviau nuslėpti pajamas arba vengti mokesčių.

Pasekmės. Neformalaus sektoriaus egzistavimas tam tikru mastu atspindi platesnės ekonomikos neefektyvumą. Su neoficialiu darbu susiję kaštai apima darbo rinkos iškraipymus, prarastas pajamas dėl nepakankamai deklaruojamo darbo užmokesčio ir produkcijos, neoptimalų viešųjų gėrybių teikimą ir ribotas galimybes gauti finansavimą. Be to, ribota gamybos apimtis paprastai trukdo įmonių našumui ir inovacijoms (Kelmanson et al., 2019). Nekontroliuojama šešėlinė ekonomika neigiamai veikia visuomenę, sukeldama neefektyvų išteklių paskirstymą (Yusuf & Nguyen, 2023).

Šešėlinė ekonomika neigiamai veikia konkurenciją, iškraipo rinkos mechanizmus ir keičia mokesčių sistemą. Be to, šešėlinė veikla daro poveikį valstybės finansams, mažindama biudžetą ir keisdama valstybės struktūrą, todėl iš dalies arba visiškai pablogėja makroekonominė politika. Taip sukuriamos nematomos kliūtys teisiškai veikiančių investuotojų efektyvumui didinti. Tai taip pat daro poveikį vartojimui, nes pajamos paskirstomos nelegaliai ir lieka neregistruotos. Įmonės nemokančios mokesčių pažeidžia vartotojų teises, o ekonomikos reiškiniai neigiamai veikia darbo rinką, todėl atsiranda nedarbo problemos ir darbuotojai neturi socialinių garantijų (Mayssa et al., 2021).

Šešėlinės ekonomikos dydis ir asmenų bei subjektų motyvacija įsitraukti į neoficialų sektorių yra glaudžiai susiję su šalies mokesčių sistema. Veiksmiškai šešėlinėje ekonomikoje dažnai susiję su mokesčių vengimu, pavyzdžiui, deklaruojant nerealius nuostolius. Mokesčių slėpimas yra ne tik baudžiamasis nusikaltimas, bet ir neigiamai veikia įstatymų besilaikančias įmones, nes mažina jų konkurencingumą rinkoje. Darbo mokesčio nemokėjimas mažina verslo kaštus, įtakoja pardavimo kainas, o PVM mokėjimo vengimas tiesiogiai veikia pardavimo kainas. Tokia padėtis prisideda prie didesnio biudžeto deficito, valstybės skolos ir dar labiau plintančios šešėlinės ekonomikos (Fedajev et al., 2022).

Pažymėtina, kad šešėlinė ekonomika, mokesčių našta ir žema institucinė kokybė, pavyzdžiui, padidėjęs korupcijos lygis, kenkia investuotojų pasitikėjimui ir atgraso tiesioginės užsienio investicijos srautus. Mokesčių našta reiškia įmonėms taikomų mokesčių dydį, o institucinė kokybė apima šalies institucijų efektyvumą ir patikimumą, įskaitant jos teisinę ir reguliavimo sistemą (Yusuf & Nguyen, 2023). Tai reiškia, kad reaguodamos į didesnius mokesčius ir sumažėjusias pajamas, tarptautinės korporacijos gali nuspręsti perkelti savo kapitalą į šalis, kurioms būdinga šešėlinė ekonomika. Tokiose aplinkose tarptautinės korporacijos gali rasti būdų, kaip sumažinti savo mokestinius įsipareigojimus, pasinaudodamos neformaliu ir mažiau reguliuojamu šešėlinės ekonomikos veiklos pobūdžiu.

Nors įvertinti šešėlinę ekonomiką iš esmės sudėtinga, visuotinai pripažįstama, kad daugumoje šalių ji labai prisideda prie mokesčių atotrūkio (OECD, 2017). Mokesčių pajamų mažinimas išsiskiria kaip reikšminga makroekonominė problema. Mokesčių atotrūkis, apibrėžiamas kaip skirtumas tarp mokėtinų ir surinktų mokesčių, yra labai svarbus. Tačiau didesnė mokesčių našta negarantuoja didesnių pajamų, dėl to ekonomika traukiasi, o neformalusis sektorius auga. Šis mokesčių pajamų sumažėjimas sukelia žalingą viešųjų finansų ciklą, galiausiai vedantį prie fiskalinės sistemos žlugimo (Fedajev et al., 2022).

Šešėlinės ekonomikos mastas vertinamas labai įvairiai - nuo mažiau nei 1 % bendrojo vidaus produkto (BVP) vienoje šalyje iki daugiau nei 20 % kitose. Šešėlinė ekonomika turi ne tik tiesioginį poveikį - sumažėja pajamos viešosioms paslaugoms, bet ir sukelia platesnių padarinių, kurie gali sustiprinti jos ekonominį ir visuomeninį poveikį (OECD, 2017):

1. Ji mažina pasitikėjimą mokesčių sistema ir socialinėmis normomis, skatinančiomis savanoriškai laikytis reikalavimų, ir daro didelę įtaką požiūriui į reikalavimų laikymąsi;
2. Dėl šešėlinės ekonomikos gali padidėti valstybės ir verslo išlaidos, įskaitant socialinės apsaugos išlaidas, prarastus reguliavimo mokesčius ir kompensacijas nukentėjusiems nuo finansinio sukčiavimo;
3. Ji iškreipia konkurenciją, nes sumažina reikalavimų nesilaikančių įmonių sąnaudas, palyginti su įstatymų besilaikančiomis įmonėmis. Dėl to gali žlugti sąžiningos įmonės arba plisti šešėlinės ekonomikos veikla;
4. Dėl jos vartotojai ir kitos įmonės patiria riziką, todėl jie gali būti pažeidžiami dėl kredito rizikos, draudimo trūkumo, pavojaus sveikatai ir saugai;
5. Tai skatina darbuotojų išnaudojimą, pavyzdžiui, minimalaus darbo užmokesčio nemokėjimą arba sutartinės apsaugos trūkumą. Toks išnaudojimas paprastai būna sunkesnis tarp pažeidžiamų darbuotojų, ypač kai į jį įsitraukia organizuotas nusikalstamumas;
6. Tokia veikla taip pat gali padėti vykdyti platesnio masto neteisėtus veiksmus, įskaitant prekybą žmonėmis, pinigų plovimą, ir tapti sunkių nusikaltimų finansavimo šaltiniu.

Šešėlinės ekonomikos pasekmės yra neigiamos ir pasireiškia įvairiais būdais, įskaitant nelegalią plėtrą, socialinę stratifikaciją, sumažėjusias valstybės pajamas, nesąžiningą konkurenciją ir formalaus sektoriaus ekonominės veiklos sutrikdymą (Fedajev et al., 2022).

Apibendrinant, šešėlinė ekonomika yra santykių tinklas tarp asmenų, grupių ir institucinių vienetų, dalyvaujančių gaminant, paskirstant, perskirstant, mainant ir vartojant prekes bei paslaugas. Šios veiklos rezultatai nėra užfiksuoti oficialioje statistikoje, nėra deklaruojamos pajamos, vengiama mokėti mokesčius. Šešėlinė ekonomika reiškia ekonomikos segmentą, kuris veikia už valstybės kompetencijos ribų. Šis sektorius vengia vyriausybinių subjektų kontrolės, jų priežiūros ir taip trukdo ekonominės sistemos vystymuisi. Kai šešėlinės ekonomikos dalis viršija numatytą normą, reguliavimo politikos veiksmingumas mažėja. Šešėlinės ekonomikos paplitimas didina našta oficialiajam ekonomikos segmentui padidėjusiais mokesčių tarifais ir pertekliniu reguliavimo aparatu. Dėl to didėja kaštai, susiję su veikla oficialioje ekonomikoje, o tai skatina šešėlinio sektoriaus plėtrą. Šešėlinės ekonomikos augimą skatina globalizacijos procesai, tarptautiniai santykiai, technologijų pažanga, silpna institucinė kokybė, griežta reguliavimo sistema, didelė bendra mokesčių našta ir prekybos sistemos uždaramas. Didėjant korupcijai, pajamų nelygybei ir vartojimo mokesčių naštai, šešėlinė ekonomika auga. Šešėlinės ekonomikos augimas siejamas su neigiamomis pasekmėmis, įskaitant socialinę stratifikaciją, konkurencijos iškraipymą, valstybės finansinių problemų atsiradimą. Tai taip pat veikia investicijų srautus, daro įtaką ne tik biudžeto pajamoms, bet ir verslo sąžiningumui bei viešosioms paslaugoms.

1.3 Korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos sisteminiai tyrimai

1.3.1 Korupcija ir šešėlinė ekonomika – substitutai

Korupcija ir šešėlinė ekonomika dažnai yra glaudžiai susijusios ir gali viena kitą palaikyti bei skatinti. Šešėlinė ekonomika apima nelegalias arba neregistruotas ekonomines veiklas, kurios vyksta be valstybės žinios arba jos kontrolės. Tai gali apimti neapmokestinamą darbą, neteisėtą prekybą, mokesčių vengimą, pinigų plovimą ir kitus nelegalius veiksmus (Maksvytienė & Valuckaitė, 2017). Atsižvelgiant korupcijos ir šešėlinės ekonomikos poveikį ir plačiai paplitusį neteisėtą jų pobūdį, tiek mokslininkai, tiek politikos formuotojai aktyviai domisi jų tarpusavio ryšiais. Iškeltos dvi tikėtinos hipotezės apie korupciją ir šešėlinę veiklą. Pirma, korupcija ir šešėlinė veikla gali veikti kaip pakaitalai – substitutai. Galimybė veikti neoficialiai ir išvengti kyšio reikalavimų leidžia manyti, kad korupcijos ribojimas yra būtinas, kad įmonės nesirinktų šio kelio. Ir atvirkščiai, korupcija ir neoficiali veikla gali veikti ir kaip papildiniai, kai korupcija skatina ir palengvina įmonių perėjimą į šešėlį (Gillanders & Parviainen, 2018).

Korupcijos ir šešėlinės ekonomikos ryšys, apibūdinamas kaip substitucinis, reiškia atvirkštinį ryšį tarp korupcijos ir šešėlinės veiklos masto. Iš esmės korupcijos didėjimas nuolat mažina šešėlinės

ekonomikos mastą, o pastangos kontroliuoti korupciją galiausiai lemia šešėlinės veiklos plėtrą. Kuomet ekonomikos subjektai renkasi šešėlinę veiklą, tai apriboja korumpuotų pareigūnų galimybes reikalauti kyšių, todėl korupcija ir šešėlinė ekonomika yra substitutai (Shahab, Pajooyan & Ghaffari, 2015).

Korupcija, kaip ir šešėlinė ekonomika, yra piktnaudžiavimas galiomis arba pareigomis siekiant asmeninės naudos. Tai apima kyšius, nepotizmą, draudimus ir kitus nelegalius veiksmus, kurių tikslas yra pasiekti asmeninę arba grupės naudą, kuri dažnai prieštarauja visuomenės interesams (Bozhenko & Kuzmenko, 2021).

Korupcija ir šešėlinė ekonomika turi keletą bendrų savybių ir sąsajų:

- Slaptumas. Tie, kurie dalyvauja šešėlinėje ekonomikoje arba užsiima korupcija, dažnai siekia veikti nepastebimai arba mažinant riziką būti sugautam.
- Teisiniai pažeidimai. Šešėlinės ekonomikos ir korupcijos procesai dažnai susiję su teisės normų pažeidimais. Tai gali būti mokesčių vengimas, neteisėtas finansų srautas ar kitos nelegalios veiklos.
- Ekonominis neefektyvumas. Šešėlinė ekonomika ir korupcija sukelia didelį ekonominį neefektyvumą, nes jos sukelia iškreipimus rinkoje, trukdo sveikos konkurencijos procesams ir neleidžia optimaliai panaudoti ekonominio potencialo.
- Pasitikėjimo praradimas. Korupcija ir šešėlinė ekonomika mažina pasitikėjimą valstybe ir jos institucijomis. Piliečiai nebetiki skaidria valstybės sistema ir teisėsauga.

Veiksmingas kovos su korupcija ir šešėline ekonomika būdas apima stiprių institucijų kūrimą, teisės aktų įgyvendinimą, skaidrumo didinimą ir piliečių sąmoningumo didinimą. Taip pat svarbu stiprinti ekonominę plėtrą ir socialinį teisingumą, kad sumažėtų skatinimai dalyvauti šešėlinėje ekonomikoje arba vykdyti korupciją (Bozhenko & Kuzmenko, 2021).

Paprastai šešėlinė veikla gali būti naudojama kaip alternatyva kyšininkavimui arba, kitaip tariant, korupcijai. Tačiau kartais įmonės gali siūlyti kyšius įvairiems pareigūnams, kad jie netaikytų teisinių ar kitų oficialių priemonių prieš įmonę, o tai padėtų joms išvengti teisinių įsipareigojimų. Tai rodo, kad paprastai tarp korupcijos ir šešėlinės ekonomikos egzistuoja neigiama koreliacija, o tai reiškia, kad jos viena kitą pakeičia (Gökçekus & Schneider, 2020). Taigi, šešėlinė ekonomika ir korupcija gali būti vadinami substitutais, arba kitaip tariant pakeisti vienas kitą, nes didėjant šešėlinei ekonomikai mažėja valstybės tarnautojų polinkis prašyti kyšių (Bayar et al., 2018).

Minėtas korupcijos ir šešėlinės ekonomikos ryšys gali reikšti jų pakeičiamumą, kai įmonės nusprendžia atsisakyti korupcijos dėl tam tikrų priežasčių. Jos tai daro arba vengdamos korumpuotų pareigūnų, vykdydamos slaptas operacijas, arba išitraukdamos į šešėlinę ekonomiką, nes trūksta galimybių oficialiame sektoriuje. Literatūroje „substitucija“ paprastai reiškia neigiamą korupcijos ir šešėlinės ekonomikos ryšį. Tačiau nėra aiškiai nustatyta, ar šis ryšys reiškia slaptą ar neslaptą šešėlinės ekonomikos dalyvių ir korumpuotų valstybės pareigūnų sąveiką (Wiseman, 2015).

Korupcija ir šešėlinė ekonomika gali veikti kaip substitutai, tose aplinkose, kur institucijos yra tvirtos ir veiksmingos. Tokioje aplinkoje šešėlinis verslas gali trukdyti korumpuotiems valdžios pareigūnams siekti rentos ar gauti kyši. Dėl to sumažėja pareigūnų galimybės reikalauti kyšių, o jų galimybės įvesti ekonominių iškreipimų į sistemą sumažėja. Todėl tokiais atvejais klestinti šešėlinė ekonomika gali atgrasyti pareigūnus nuo rentos siekimo, ribodama jų galimybes dalyvauti korupcinėje veikloje ir taip galimai pakeisdama tokią veiklą (Esaku, 2021). Pareigūnai susiduria su apribojimais reikalaudami kyšių, nes įmonės turi galimybę ieškoti prieglobsčio nuo tokio išnaudotojiško elgesio pereinamos į šešėlinę ekonomiką. Šešėlinė ekonomika gali veikti kaip pareigūnų korupcinio elgesio atgrasymo priemonė. Tokiame modelyje šešėlinė ekonomika suvokiama kaip galimybė išvengti korupcijos (Gillanders & Parviainen, 2018).

Šešėlinė ekonomika gali išstumti korupciją, jei korupcinės praktikos paplitimas skatina tam tikras įmones veikti slaptai, vengiant nesąžiningų valdžios institucijų išnaudojimo. Šešėlinės ekonomikos ir korupcijos sąveika rodo pakeičiamumą, kai šešėlyje veikiantys investuotojai moka valdžios institucijoms už slaptą veiklą (Nguyenv & Liu, 2023).

Manoma, kad didelis korupcijos lygis skatina šešėlinę veiklą, tuo tarpu griežtas reguliavimas, susijęs su didelėmis išlaidomis - tiek finansinėmis, tiek laiko prasme, - paprastai skatina rinktis "pasitraukimo galimybę", t. y. sprendimą užsiimti šešėline veikla. Tai atskleidžia, kad nors kyšininkavimas kartais gali paveikti dalyvavimą šešėlinėje ekonomikoje, aukštas korupcijos lygis ir brangus reguliavimas dažnai skatina asmenis ar subjektus pasirinkti šešėlinę veiklą kaip alternatyvą (Esaku, 2021).

Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad korupcija ir šešėlinė ekonomika yra glaudžiai susiję reiškiniai, kurie dažnai pasireiškia dėl teisės pažeidimų, institucinių trūkumų ir ekonominės nelygybės. Šie du reiškiniai gali palaikyti vienas kitą, nes juose dažnai vyksta nelegalūs finansiniai srautai, o pasitikėjimo valstybės institucijomis praradimas gali skatinti veiklas šešėlinėje ekonomikoje. Bendri veiksniai, tokiu kaip teisiniai pažeidimai ir ekonominiai iškreipimai, sieja šiuos reiškinius, kurie turi neigiamą poveikį visuomenės pasitikėjimui ir ekonomikos stabilumui. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad korupcija ir šešėlinė ekonomika yra unikalūs ir kovai su šiais reiškiniais būtina taikyti integruotas strategijas, siekiant stiprinti teisinę sistemą, didinti skaidrumą ir skatinti ekonominę plėtrą.

1.3.2 Korupcija ir šešėlinė ekonomika – komplektai

Korupcijos ir šešėlinės ekonomikos sąveikoje „komplektas“ dažnai apibrėžiamas kaip teigiamas šešėlinės ekonomikos ir korupcijos ryšys. Vis dėlto teigiama koreliacija gali reikšti įvairius rezultatus. Padidėjusi korupcija didina šešėlinės ekonomikos mastą, kai kyšiai padeda kurti šešėlinę veiklą (Wiseman, 2015). Tačiau pasitaiko atvejų, kai korupcija palengvina arba sustiprina šešėlinę ekonomiką, o tai reiškia, kad jos viena kitą papildo (Gökçekus & Schneider, 2020). Šešėlinė ekonomika

ir korupcija gali papildyti viena kitą, nes korupcija gali būti laikoma tam tikra reguliavimo ir apmokestinimo forma (Bayar et al., 2018).

Pagal šį supratimą papildomas ryšys reiškia, kad korupcija ir šešėlinė ekonomika yra teigiamai susijusios ir viena kitą stiprina. Taigi, remiantis šiuo požiūriu, korupcijos didėjimas nuosekliai mažina šešėlinės ekonomikos dydį, o tai lemia didesnę neoficialios ekonomikos paplitimą (Shahab, Pajooyan & Ghaffari, 2015).

Korupcijos ir šešėlinės ekonomikos sąveikos kompleksas dažnai susiformuoja dėl abiejų reiškinų bendrų priežasčių ir veiksnių, kurie vienas kitą palaiko ir skatina. Ši sąveika sukuria sudėtingą ekonominės ir socialinės sistemos iššūkį, kuris gali turėti neigiamų pasekmių visuomenei ir valstybės vystymuisi (Baklouti & Boujelbene, 2020). Pirmiausia, korupcija gali būti šešėlinės ekonomikos skatinimo veiksnys. Kai valstybės institucijos yra korumpuotos, tai gali lemti neteisėtus finansinius sandorius, mokesčių vengimą ir nelegalų verslą, kurie yra šešėlinės ekonomikos sudedamoji dalis. Įtakingos asmenybės arba verslo subjektai, norintys pasinaudoti korupcija, gali ieškoti būdų pasislėpti nuo oficialios valstybės kontrolės ir įtraukti savo veiklą į šešėlinės ekonomikos sferą (Batrancea et al., 2018). Kita vertus, šešėlinė ekonomika gali prisidėti prie korupcijos plitimo. Nesąžiningi ekonominiai santykiai šešėlinėje ekonomikoje gali sukurti palankią aplinką piktnaudžiauti valdžia ir turtu, kuris padidina galimybes korupcijai. Kyšiai, neteisėti finansiniai sandoriai ir kita šešėlinės ekonomikos veikla gali tapti korumpuotų sandorių dalimi, o tai palaiapsniui silpnina teisėtų ekonominių santykių principus. Efektyvus korupcijos ir šešėlinės ekonomikos komplekso mažinimas reikalauja integruotų priemonių. Tai apima stiprių institucijų kūrimą, teisės aktų vykdymą, skaidrumo didinimą, piliečių sąmoningumo didinimą ir socialinių ekonominės plėtros priemonių diegimą. Tinkamos prevencinės ir atsarginės priemonės gali padėti susidoroti su šiais sudėtingais reiškiniais ir skatinti teisingumo ir skaidrumo principus (Bayar et al., 2018).

Iš esmės korupciją ir šešėlinę ekonomiką galima vertinti kaip pakaitalus – substitutus išsivysčiusiose ir dideles pajamas gaunančiose šalyse, o šalyse, kuriose pajamos vienam gyventojui yra mažos, jos gali būti suvokiamos kaip komplementarios, t. y. vienas kitą papildantys ekonominiai reiškiniai (Němec et al., 2021). Aukštas pajamas gaunančiose šalyse, korupcija dažnai pasireiškia siekiant gauti reikšmingas susitarimus iš viešojo sektoriaus, kurios vėliau valdomos oficialioje ekonomikoje, o ne šešėlinėje ekonomikoje. Priešingai, mažas pajamas gaunančiose šalyse, šešėlinė ekonomika ir korupcija paprastai palaiko viena kitą, kuomet korupcija būtina šešėlinės ekonomikos veiklai plėsti, o šešėlinė veikla reikalauja kyšių ir korupcijos (Wiseman, 2015).

Kaip jau buvo minėta, korupcija ir šešėlinė ekonomika viena kitą pakeičia esant dideliame korupcijos mastui. Tačiau mažas pajamas gaunančiose šalyse - papildo. Šis reiškinys aiškinamas tuo, kad veikia skirtingi mechanizmai, kurie vyrauja kiekvienoje iš šalių. Oficialaus sektoriaus teikiamos viešosios gėrybės daugelyje besivystančių šalių yra mažiau veiksmingos nei dideles pajamas

gaunančiose šalyse ir tai yra priežastis, dėl kurios didžioji dalis verslininkų (pavyzdžiui, restoranai, barai, kirpyklos ar net didesnės gamybos įmonės) moka kyšius, kad galėtų likti pajamas nuslėpti. Taigi besivystančiose šalyse korupcija ir šešėlinė ekonomika pakeičia vienas kitą. Palyginimui, didelės pajamas gaunančiose šalyse viešosios gėrybės yra labiau efektyvesnės ir čia tik mažos įmonės naudojasi galimybe pereiti į šešėlį mokėdamos kyšius, tačiau didelės įmonės dažnai duoda kyšius pareigūnams, kad gautų viešojo sektoriaus sutartį (pvz. statybų sektoriuje). Taigi, ši sutartis vėliau sudaroma oficialiame sektoriuje, o ne šešėlinėje ekonomikoje. Dėl šių priežasčių didelės pajamas gaunančiose šalyse korupcija ir šešėlinė ekonomika viena kitą papildo (Achim, 2018).

Teoriškai teigiama, kad Rytų Europos ir buvusios Sovietų Sąjungos ekonomikose korupcija didina šešėlinę ekonomiką, nes verslininkai dėl specifinių mokesčių ir reguliavimo, kuriuos lemia korupcija, priversti veikti slapta. Taigi korupcija ir šešėlinė ekonomika viena kitą papildo. Korumpuoti biurokratai už kyšius užmerkia akis į šešėlinę veiklą ir taip didina šešėlinės ekonomikos mastą (Gökçekus & Schneider, 2020). Manoma, kad tarp korupcijos ir šešėlinės ekonomikos yra teigiamas arba papildomas ryšys. Korupcija skatina įmones įsitraukti į šešėlinę ekonomiką, nes jos kyšininkavimą suvokia kaip papildomą mokesťį, kurio siekia išvengti (Gillanders & Parviainen, 2018).

Esant šešėlinei ekonomikai gali būti lengviau nuslėpti neteisėtą pelną, o tai rodo galimą priežastinį ryšį tarp korupcijos ir šešėlinės ekonomikos, taip nustatant jų tarpusavio papildomumą (Nguyen & Liu, 2023). 2010 m. tyrime, atliktame naudojant 98 šalių duomenis Dreheris ir Schneideris empiriškai iliustruoja korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio priklausomybę, atskleidami gyventojų gebėjimą patraukti korumpuotus vadovus atsakomybėn, ypač didelės pajamas gaunančiose šalyse, turinčiose tvirtą teisinę sistemą. Pavyzdžiui, išsivysčiusiose šalyse, kuriose korupcijos lygis paprastai yra žemas, oficialusis sektorius naudojami šiuo patikimumu, kad užsitikrintų valstybines sutartis. Priešingai, mažas pajamas gaunančiose valstybėse korupcija dažnai yra būtinybė, siekiant užmaskuoti neteisėtą ekonominę veiklą (Nguyen & Liu, 2023).

Nors korupcija ir šešėlinė ekonomika subnacionaliniu lygmeniu paprastai gali būti viena kitą papildančios sritys, šis dėsningumas gali būti taikomas ne visur. Svarbu pripažinti skirtumus tarp skirtingų šalių tipų. Nors mažas pajamas gaunančiose šalyse egzistuoja vienas kitą papildantys ryšiai, tai nebūtinai būdinga didelės pajamas gaunančioms šalims (Gillanders & Parviainen, 2018). Tačiau tyrimai rodo, kad diskusija dėl to, ar šešėlinė ekonomika ir korupcija turėtų būti laikomos viena kitą papildančiomis, ar pakeičiančiomis priemonėmis, tebėra ginčytina. Be to, empiriniai šešėlinės ekonomikos ir korupcijos sąsajų tyrimai rodo prieštarigus rezultatus. Šis ryšys gali skirtis priklausomai nuo nagrinėjamos šalies pajamų lygio ir konkretaus analizei naudojamo korupcijos indekso (Esaku, 2021).

Šešėlinė ekonomika ir korupcija dažnai sudaro neatsiejamą sąveikos „komplektą“, kuris gali įvykti skirtinguose valstybės lygmenyse ir sektoriuose. Korupcija gali skatinti šešėlinės ekonomikos

augimą per nelegalių sandorių palaikymą, o šešėlinė ekonomika, savo ruožtu, gali sukurti sąlygas korupcijai per neatsakingą finansinę veiklą ir mokesčių vengimą. Viena iš priežasčių, kodėl šie reiškiniai gali būti susiję, yra pasitikėjimo valdžios institucijomis praradimas. Kai žmonės netiki teisinės sistemos teisingumu arba nesąžiningai skirstomais valstybės ištekliais, jie gali lengviau priimti sprendimus šešėlinėje ekonomikoje arba toleruoti korupciją. Toks pasitikėjimo praradimas gali kelti nelegalių veiklų bangą, sukeliančią žalą visai ekonomikai (Baklouti & Boujelbene, 2020). Svarbu taip pat pabrėžti, kad korupcija ir šešėlinė ekonomika gali būti socialinio ir ekonominio nelygybės bei skurdo padariniai. Kai žmonėms trūksta galimybių ir jie susiduria su sunkumais gauti tinkamas pajamas, jie gali būti linkę pasirinkti nelegalias arba korumpuotas kelias siekdami išlikti arba pagerinti savo gyvenimo lygį. Geriausias būdas įveikti šią sąveiką yra stiprinti institucijas, skatinti skaidrumą, gerinti ekonominę plėtrą ir didinti piliečių sąmoningumą. Tai reikalauja tvirtos politinės valios ir ilgalaikių pastangų, kurios orientuotos į sisteminių pokyčių visuomenėje.

Apibendrinant, svarbu pabrėžti, kad korupcija ir šešėlinė ekonomika dažnai sąveikauja ir gali stiprinti viena kitą. Šie reiškiniai pasižymi bendrais bruožais, tokiais kaip teisės pažeidimai, institucinės silpnosios vietos ir pasitikėjimo valdžia praradimas. Korupcija gali skatinti šešėlinės ekonomikos augimą per neteisėtų sandorių palaikymą, o šešėlinė ekonomika gali kurti sąlygas korupcijai per neatsakingą finansinę veiklą ir mokesčių vengimą. Abu reiškiniai turi neigiamų pasekmių visuomenei, ekonomikai ir valstybės stabilumui, todėl veiksmingas jų mažinimas reikalauja integruotų priemonių, tokiose srityse kaip institucijų stiprinimas, skaidrumo didinimas, ekonominės plėtros skatinimas ir piliečių sąmoningumo didinimas. Siekiant įveikti šią sąveiką, būtina veikti visais lygmenimis, kurdami tvirtą teisinę aplinką ir skatinant socialinę atsakomybę. Šešėlinės ekonomikos ir korupcijos ryšys - teigiamas (papildantis) arba neigiamas (pakeičiantis) - nėra vienodas ir įvairiose pasaulio ekonomikose skiriasi. Šis kintamumas reiškia, kad korupcijos ir šešėlinės ekonomikos ryšys neturi visuotinai nusistovėjusio dėsningumo ar nuoseklios tendencijos, kuri galėtų visose pasaulio ekonomikose. Todėl daryti bendras ir universalias išvadas, kurios būtų taikomos viso pasaulio ekonomikoms dėl šio ryšio, yra sudėtinga, nes korupcijos ir šešėlinės ekonomikos dinamika ir sąveika įvairiose šalyse ir regionuose labai skiriasi.

2. KORUPCIJOS IR ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS TARPUSAVIO SĄVEIKOS VERTINIMO METODOLOGIJA

2.1 Tyrimo metodologinis pagrindimas

Šios darbo dalies paskirtis – pateikti metodologinį pagrindą, kuriame nurodomi tyrimo tikslai, uždaviniai, metodologinės prielaidos, paaiškinama tyrimo eiga, apibūdinami tyrimų tipai ir pristatomas naudojamas tyrimo įrankis. Šioje dalyje siekiama iširti Lietuvos gyventojų požiūrį į korupcijos ir šešėlinės ekonomikos reiškinius valstybės institucijose.

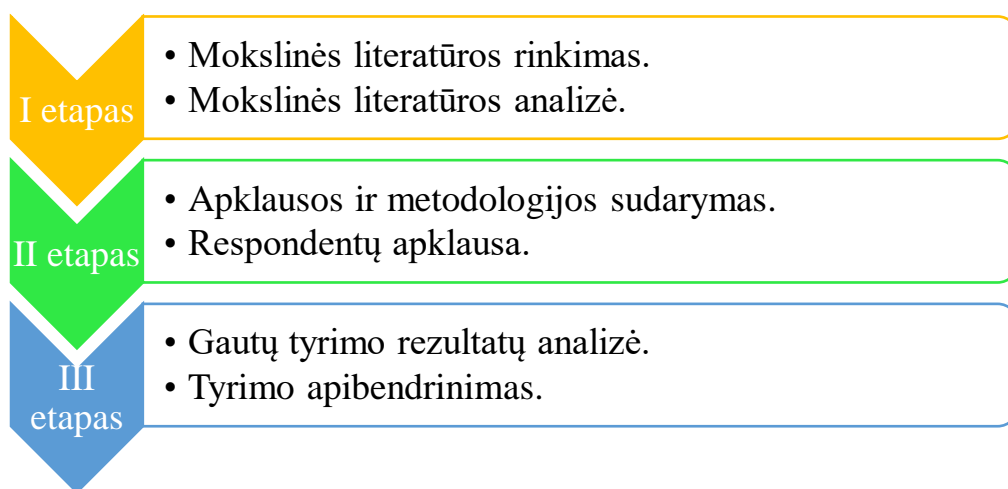
Tyrimo objektas – sąveika tarp korupcijos ir šešėlinės ekonomikos.

Tyrimo tikslas – pateikti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos ryšių poveikį Lietuvos ekonomikos mažinimo priemones (strategijas).

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos teorinius aspektus.
2. Parengti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos vertinimo metodologiją.
3. Empiriškai įvertinti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveiką Lietuvoje.

Tyrimo dizainas. Pasirinktas kiekybinis tyrimas vyko 3 etapais. Visi trys etapai pavaizduoti 1 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus.

1 pav. Tyrimo eigos schema

Tyrimo teorinis pagrindimas. Teorinė analizė, kuri buvo atlikta dėl korupcijos ir šešėlinės ekonomikos priežasčių Lietuvos institucijose, leido identifikuoti kai kuriuos kryptingus pokyčius ir apimtis šiose sferose. Vis dėlto pastebėta, kad turima informacija nėra pakankama korupcijai ir šešėlinės ekonomikos lygiui mažinti. Siekiant giliau suprasti šių reiškinių priežastis ir jų įtaką Lietuvos valstybės sistemai, numatyta atlikti kiekybinį tyrimą. Tokius tyrimus atliko Gazenov (2017); Hope (2024); Riaz & Hayat (2022).

Tyrimo metodas. Tyrimo vykdymui siūlomi dvi tarpusavyje papildančios ir detaliai apibūdinančios metodikos:

1. Respondentų apklausa;
2. Informacijos analizė.

Kiekybinis tyrimas. Pasirinktas tyrimo būdas – anketa. Anketa buvo pasirinkta dėl jos informacijos rinkimo efektyvumo ir mažų tyrimo išlaidų. Šis metodas leido gauti įvairaus amžiaus ir lyties gyventojų nuomonę, išvengiant apklausiančiojo įtakos respondentų atsakymams, ir tai reikalavo minimalių respondentų pastangų. Klausimai buvo tikslūs, trumpi ir aiškūs, su galimais atsakymo variantais ir vienu atviru klausimu siekiant gauti asmeninę respondento nuomonę. Anketa buvo vykdoma internetu, kaip kiekybinis tyrimas, paremtas iš mokslinės problemos iškilusia hipoteze. Elektroninė apklausa užtikrino didesnę gyventojų dalyvavimą, nes tai buvo galima padaryti patogiu laiku. Tyrimo rezultatai padėjo atskleisti gyventojų požiūrį į korupciją ir nustatyti problemas korupcijos valstybinėje sistemoje.

Tyrimo instrumentas. Tyrimo tikslui pasiekti buvo sukurtas klausimynas (žr. 1 lent.), kuris apėmė įvairius klausimus apie korupciją ir šešėlinę ekonomiką. Kiekvienas atsakymas į šiuos klausimus turėjo svarbų vaidmenį, teikdamas būtiną informaciją. Anketos pradžioje pateiktas įžanginis žodis, kuriame nurodytas anketos tikslas ir tai, kam bus naudojami surinkti duomenys. Akcentuota, kad anketa yra anoniminė, ir pateiktos pildymo taisyklės. Apklausoje pabaigoje buvo išreikštas dėkingumas už dalyvavimą anketos užpildyme.

1 lentelė. Tyrimo instrumentas

Bloko nr.	Anketos struktūra	Autoriai, kurių teiginiai reikšmingi sudarant anketą	Klausimo Nr.
Įvadinė dalis (instrukcija)			
1	Asmeninė patirtis su korupcija ir šešėline ekonomika	Maksvytienė & Valuckaitė (2017); Berdiev, Saunoris & Schneider (2020).	1-4
2	Nuomonė apie korupciją ir šešėlinę ekonomiką	Bozhenko & Kuzmenko (2021); Chahine, (2022); Ragauskas (2019); Kelmanson, Kirabaeva, Medina, Mircheva & Weiss (2019).	5-11
3	Vertinimas ir rekomendacijos	Shahab, Pajooyan & Ghaffari (2015); Yusuf & Nguyen (2023); Koncevičiūtė, (2018).	12-16
4	Demografiniai duomenys		17-22

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Anketinė apklausa buvo vykdoma nuo 2024 m. kovo 15 dienos iki 2024 m. balandžio 15 dienos. Apklausa buvo pasiekiamą internetiniame puslapyje www.apklausa.lt, kurio nuoroda buvo platinta per „Facebook“ ir „Instagram“ socialinius tinklus. Šis internetinių apklausų tinklapis buvo pasirinktas dėl

aktyvaus respondentų lankymo, palankių sąlygų sukurti ir pateikti internetinę anketą bei galimybių viešinti apklausą. Tyrimas buvo atliktas Lietuvos mastu, o respondentai buvo atrinkti atsitiktiniu būdu. Nepaisant to, kad atrinktų respondentų nuomonių negalima laikyti visų Lietuvos gyventojų nuomonės atspindžiu, ši apklausa gali būti vertinama kaip bandomoji, leidžianti įvertinti klausimyno ir kitus tyrimo aspektus.

Tyrimo imtis. Tyrimo imtis nustatyta remiantis Paniotto formule:

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}$$

Sprendimas: $1/(0,05^2 + 1/2801000) \approx 384$.

Kur:

n – reikiamas apklausti respondentų skaičius;

Δ – numatomas paklaidos dydis (5 proc.);

N – generalinės aibės dydis.

Mažiausias imties dydis tyrimui buvo nustatytas remiantis populiacijos dydžiu, taikant 5 proc. paklaidą ir 95 proc. tikimybe. Viso tyrime dalyvavo 384 respondentai.

Tyrimo etika. Buvo laikomasi konfidencialumo, respondentams išaiškintas anketos tikslas, taip pat respondentams buvo suteikta informacija, kad atsakymai bus viešinami, todėl nebuvo pažeistas privatumo principas. Taip pat buvo laikomasi sąžiningumo principo, kurio dėka atsakymai buvo skaidrūs ir tikslūs.

Tyrimo duomenų apdorojimas. Tyrimo duomenų analizė. Duomenims analizuoti buvo naudojama SPSS (angl. Statistical Package for Social Science) programos 24.0 versija, o diagramoms kurti – MS Excel 2010. Kintamųjų normalumo tikrinimui taikytas Kolmogorovo-Smirnovo testas. Esant normaliam duomenų pasiskirstymui, naudoti parametriniai testai, o esant nenormaliam pasiskirstymui – neparametriniai testai. Naudoti šie duomenų analizės metodai:

1. Aprašomoji statistika (dažnių lentelės, duomenų padėties charakteristikos). Dažnių lentelės leido įvertinti respondentų atsakymų pasiskirstymą. Nominaliems kintamiesiems pateikti procentai ir dažniai, o vidurkis naudotas kaip duomenų padėties charakteristika.

2. Populiacijos grupių palyginimai (χ^2 testai). Nominalių kintamųjų procentiniams pasiskirstymams analizuoti sudarytos kryžminės lentelės ir duomenys vertinti naudojant χ^2 kriterijų bei Fišerio testą (2x2 kryžminėms lentelėms), taip pat Z testą su Benferoni korekcija.

3. Statistinių ryšių nustatymo testai (Spearman). Šie testai naudoti hipotezėms apie statistinį ryšį tarp kintamųjų tikrinti. Spearman koreliacija taikyta ryšiui su demografiniais veiksniais ar ranginiais kintamaisiais nustatyti. Statistiniu reikšmingumu laikoma, kai $p < 0,05$.

Ryšio stiprumas vertintas pagal 1 lentelės įverčius:

- Koreliacinis ryšys nuo -0,3 iki 0,3 laikomas labai silpnu;
- Nuo 0,3 iki 0,5 (arba nuo -0,3 iki -0,5) – silpnu;
- Nuo 0,5 iki 0,7 (arba nuo -0,5 iki -0,7) – vidutiniu;
- Nuo 0,7 iki 0,9 (arba nuo -0,7 iki -0,9) – stipriu.

3. KORUPCIJOS IR ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS TARPUSAVIO SAŪVEIKOS EMPIRINIS TYRIMAS

3.1 Demografinė respondentų charakteristika

Tyrimė dalyvavo 384 respondentai. Apie 34,9 proc. (n=134) sudarė moterys ir 62 proc. (n=238) vyrai, bei 3,1 proc. (n=12) nenorėjo atskleisti savo lyties. Daugiau nei pusę (52,7 proc.; n=202) sudarė 18-30 m. amžiaus respondentai, 25,3 proc. (n=97) 31-40 m., 15,4 proc. (n=59) 41-50 m., 4,4 proc. (n=17) 51-60 m., o 2,1 proc. (n=8) sudarė 61 m. ir vyresni tiriamieji. Rezultatai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. Tiriamųjų demografinės charakteristikos, proc.

Demografiniai veiksniai		N	Procentai
Lytis	Moteris	134	34,9
	Vyrai	238	62
	Nenorėjo atskleisti	12	3,1
Amžius	18-30 m.	202	52,7
	31-40 m.	97	25,3
	41-50 m.	59	15,4
	51-60 m.	17	4,4
	61 m. ir daugiau	8	2,1
Gyvenamoji vieta	Didmiestis	150	39,2
	Miestas	171	44,6
	Miestelis	49	12,8
	Kaimo vietovė	13	3,4
Socialinis statusas	Studentas	70	18,3
	Bedarbis	11	2,9
	Dirbantis	230	60,1
	Namų šeimininkė (-as)	13	3,4
	Verslininkas	54	14,1
	Pensininkė (-as)	5	1,3
Išsilavinimas	Pradinis	3	0,8
	Vidurinis	111	29,1
	Profesinis	56	14,7
	Aukštasis	212	55,5
Pajamos	Žemiau vidurkio	36	9,4
	Vidutinės	163	42,7
	Aukščiau vidurkio	183	47,9

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

Pateikti duomenys atspindi įvairias demografines grupes, tačiau dominuoja jaunesni, miesto ir didmiesčio gyventojai, dirbantys asmenys ir aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys. Minėti veiksniai, dažniais atvejais, gali turėti įtakos jų požiūriui ir patirčiai, susijusioms su korupcija ir šešėline ekonomika. Analizuojant tyrimo rezultatus, svarbu atsižvelgti į šią demografinę sudėtį, kad būtų galima suprasti įvairių grupių nuomonių skirtumus ir bendras tendencijas. Daugiau nei trečdalis (39,2 proc.) buvo

asmenys, gyvenantys didmiestyje, 44,6 proc. (n=171) mieste, 12,8 proc. (n=49) miestelyje, o 3,4 proc. (n=13) buvo gyvenantys kaimo vietovėje. Apie 18,3 proc. (n=70) tyrime dalyvavo studentų, 2,9 proc. (n=11) bedarbių, 60,1 proc. (n=230) dirbančių, 3,4 proc. (n=13) namų šeimininkų, 14,1 proc. (n=54) verslininkų, o 1,3 proc. (n=5) pensininkų. Taip pat daugiau nei pusė (55,5 proc.; n=212) tiriamųjų turėjo aukštąjį išsilavinimą, 14,7 proc. (n=56) profesinį, 29,1 proc. (n=111) vidurinį, o 0,8 proc. (n=3) turėjo pradinį išsilavinimą. Apie 9,4 proc. (n=36) respondentų nurodė gaunantys žemesnes nei vidurkis mėnesines pajamas, 42,7 proc. (n=163) vidutines, o 47,9 proc. (n=183) didesnes nei vidutines pajamas.

3.2 Apklausos rezultatų vertinimas

Tyrimo rezultatai atskleidė (žr. 3 lent.), kad 79,1 proc. (n=303) tiriamųjų teko susidurti su korupcija, tačiau 20,9 proc. (n=80) su ja nėra susidūrę. Nustatyta, kad vyrams (84 proc.) yra tekę dažniau susidurti su korupcija, negu moterims (69,9 proc.) ($\chi^2=10,229$; $df=1$; $p=0,002$). Toks skirtumas rodo, kad vyrai dažniau naudojasi, užsiima veiklomis, kuriose yra didelė korupcijos rizika. Taip pat dažniau su korupcija susidūrę gyvenantys miestuose (84,8 proc.) ar miesteliuose (79,2 proc.), negu gyvenantys didmiesčiuose (74 proc.) ar kaime (61,5 proc.) ($\chi^2=8,128$; $df=3$; $p=0,043$). Tokį reikšmingą statistinį skirtumą galima susieti su tai, kad respondentai gyvena skirtingomis ekonominėmis ir socialinėmis sąlygomis skirtingose gyvenamosiose vietovėse. Pastebėta, kad dažniau gaunantys didesnes nei vidutines pajamas (85,8 proc.) yra susidūrę su korupcija, negu gaunantys vidutines (72,8 proc.) ar mažesnes pajamas (72,2 proc.) ($\chi^2=9,793$; $df=2$; $p=0,007$), kas, tikėtina, kad tokie asmenys yra daugiau įtraukti į verslo ar profesinę veiklą, kurioje korupcijos rizika yra didesnė.

3 lentelė. Tiriamųjų susidūrimo su korupcija dažnis, proc. (n)

Veiksniai		Ar Jums kada teko susidurti su korupcija?		χ^2 ; df; p
		Taip	Ne	
Lytis	Moterys	69,9 (93)	30,1 (40)	10,229; 1; 0,002*
	Vyrai	84 (200)	16 (38)	
Amžius	18-30 m.	76,2 (154)	23,8 (48)	7,123; 3; 0,068
	31-40 m.	87,6 (85)	12,4 (12)	
	41-50 m.	79,3 (46)	20,7 (12)	
	51 m. ir daugiau	68 (17)	32 (8)	
Gyvenamoji vieta	Didmiestis	74 (111)	26 (39)	8,128; 3; 0,043*
	Miestas	84,8 (145)	15,2 (26)	
	Miestelis	79,2 (38)	20,8 (10)	
	Kaimas	61,5 (8)	38,5 (5)	
Pajamos	Žemiau vidurkio	72,2 (26)	27,8 (10)	9,793; 2; 0,007*
	Vidutinės	72,8 (118)	27,2 (44)	
	Aukščiau vidurkio	85,5 (157)	14,2 (26)	
Bendrai		79,1 (303)	20,9 (80)	---

* - $p < 0,05$; χ^2 – Chi kvadratų testo reikšmė, df – laisvės laipsnių skaičius, p – statistinis reikšmingumas.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

Nors skirtingų amžiaus grupių rezultatai nėra statistiškai reikšmingi ($\chi^2=7,123$; $df=3$; $p=0,068$), pastebima tendencija, kad 31-40 metų amžiaus žmonės dažniau susiduria su korupcija (87,6 proc.), palyginti su vyresniais nei 51 metų asmenimis (68 proc.). Tai gali būti susiję su skirtingais karjeros etapais ir veiklos pobūdžiu, kuriame dalyvauja skirtingos amžiaus grupės. Pagal pateiktos 2 lentelės duomenis, galima teigti, kad gauti rezultatai atskleidžia svarbius demografinius ir socialinius aspektus, susijusius su korupcijos paplitimu, o tai pažymi poreikį sudaryti skirtingą prevencijos strategiją įvairiose gyventojų grupėse. Prevencinės priemonės turėtų būti orientuotos tiek į specifines demografines grupes, tiek į regioninius ypatumus, siekiant efektyviau kovoti su korupcija.

Paaiškėjo, kad 77,8 proc. ($n=298$) tiriamųjų yra tekę susidurti su šešėline ekonomika, o 22,2 proc. ($n=85$) su ja nėra susidūrę. Rezultatai pateikti 4 lentelėje.

Nustatyta, kad vyrams (82,8 proc.) yra dažniau tekę susidurti su šešėline ekonomika, negu moterims (69,2 proc.) ($\chi^2=9,166$; $df=1$; $p=0,004$). Taip pat 31-40 m. (86,6 proc.) ar 41-50 m. (87,9 proc.) tiriamiesiems, negu 18-30 m. (70,8 proc.) ar vyresniems nei 51 m. (76 proc.) tiriamiesiems ($\chi^2=13,562$; $df=3$; $p=0,004$). Pastebėta, kad gyvenantys mieste (84,2 proc.) ar miestelyje (81,3 proc.) yra dažniau susidūrę su šešėline ekonomika, negu gyvenantys didmiestyje (71,3 proc.) ar kaime (53,8 proc.) ($\chi^2=12,329$; $df=3$; $p=0,006$).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad gaunantys didesnes nei vidutines pajamas (86,3 proc.) dažniau susidūrė su šešėline ekonomika, negu gaunantys vidutines (72,8 proc.) ar žemesnes (55,6 proc.) pajamas ($\chi^2=20,273$; $df=2$; $p<0,001$). Taip pat pastebėta, kad dirbantys (79,9 proc.), namų šeimininkai (84,6 proc.) ar verslininkai (87 proc.) dažniau yra susidūrę su šešėline ekonomika, negu studentai (64,3 proc.), bedarbiai (72,7 proc.) ar pensininkai (60 proc.) ($\chi^2=12,072$; $df=5$; $p=0,034$).

4 lentelė. Tiriamųjų susidūrimo su šešėline ekonomika dažnis, proc. (n)

Veiksniai		Ar Jums kada teko susidurti su šešėline ekonomika?		χ^2 ; df; p
		Taip	Ne	
Lytis	Moterys	69,2 (92)	30,8 (41)	9,166; 1; 0,004*
	Vyrai	82,8 (197)	17,2 (41)	
Amžius	18-30 m.	70,8 (143)	29,2 (59)	13,562; 3; 0,004*
	31-40 m.	86,6 (84)	13,4 (13)	
	41-50 m.	87,9 (51)	12,1 (7)	
	51 m. ir daugiau	76 (19)	24 (6)	
Gyvenamoji vieta	Didmiestis	71,3 (107)	28,7 (43)	12,329; 3; 0,006*
	Miestas	84,2 (144)	15,8 (27)	
	Miestelis	81,3 (39)	18,8 (9)	
	Kaimas	53,8 (7)	46,2 (6)	
Pajamos	Žemiau vidurkio	55,6 (20)	44,4 (16)	20,273; 2; <0,001*
	Vidutinės	72,8 (118)	27,2 (44)	
	Aukščiau vidurkio	86,3 (158)	13,7 (25)	
Bendrai		77,8 (298)	22,2 (85)	---

* - $p<0,05$; χ^2 – Chi kvadratų testo reikšmė, df – laisvės laipsnių skaičius, p – statistinis reikšmingumas.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

Iš pateiktos 4 lentelės matyti, kad beveik visi apklausoje dalyvavusių respondentų yra susidūrę su šešėline ekonomika. Gauti rezultatai yra pasiskirstę pagal tokius kriterijus kaip amžius, lytis, gyvenamoji vieta bei respondentų pajamos. Pastebėta, kad su šešėline ekonomika dažniau yra susidūrę 31-50 amžiaus asmenys.

Atlikus tyrimą taip pat paaiškėjo (žr. 5 lent.), kad 62,7 proc. (n=240) tiriamųjų yra tekę būti situacijose, kai buvo reikalaujama ar laukiama kyšio, tačiau 37,3 proc. (n=143) tokiose situacijose nėra buvę. Nustatyta, kad tokiose situacijose dažniau buvę vyrai (66,8 proc.), negu moterys (54,9 proc.) ($\chi^2=5,174$; $df=1$; $p=0,026$), bei 31-40 m. (71,1 proc.) ar 41-50 m. (77,6 proc.), negu 18-30 m. (54,5 proc.) ar vyresni nei 51 m. (60 proc.) ($\chi^2=14,371$; $df=3$; $p=0,002$). Taip pat tokios situacijos pažįstamos gaunantiems aukštesnes nei vidutines pajamas (68,3 proc.), negu gaunantys vidutines (59,3 proc.) ar žemesnes (47,2 proc.) ($\chi^2=6,941$; $df=2$; $p=0,031$).

5 lentelė. Tiriamųjų situacijų dažnis, kai buvo laukiama/reikalaujama kyšio, proc. (n)

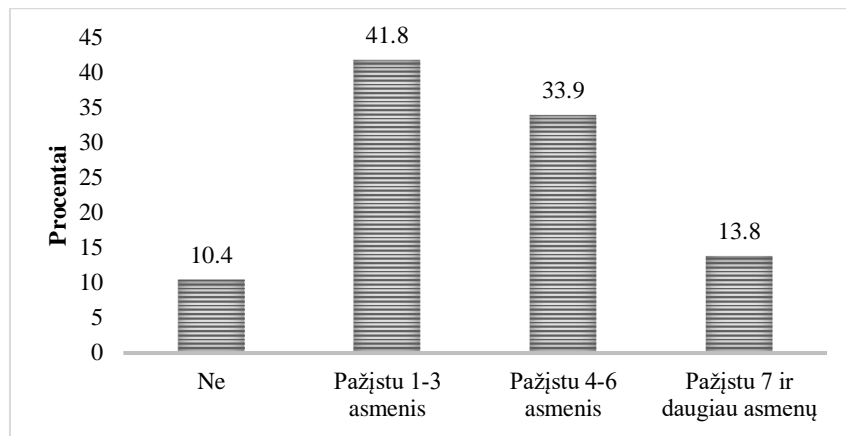
Veiksniai		Ar kada buvote situacijoje, kai iš Jūsų buvo laukiama/reikalaujama kyšio?		χ^2 ; df; p
		Taip	Ne	
Lytis	Moterys	54,9 (73)	45,1 (60)	5,174; 1; 0,026*
	Vyrai	66,8 (159)	33,2 (79)	
Amžius	18-30 m.	54,5 (110)	45,5 (92)	14,371; 3; 0,002*
	31-40 m.	71,1 (69)	28,9 (28)	
	41-50 m.	77,6 (45)	22,4 (13)	
	51 m. ir daugiau	60 (15)	40 (10)	
Gyvenamoji vieta	Didmiestis	58,7 (88)	41,3 (62)	4,072; 3; 0,254
	Miestas	67,3 (115)	32,7 (56)	
	Miestelis	62,5 (30)	37,5 (18)	
	Kaimas	46,2 (6)	53,8 (7)	
Pajamos	Žemiau vidurkio	47,2 (17)	52,8 (19)	6,941; 2; 0,031*
	Vidutinės	59,3 (96)	40,7 (66)	
	Aukščiau vidurkio	68,3 (125)	31,7 (58)	
Bendrai		62,7 (240)	37,3 (143)	---

* - $p < 0,05$; χ^2 – Chi kvadratų testo reikšmė, df – laisvės laipsnių skaičius, p – statistinis reikšmingumas.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

Rezultatai atskleidė, kad 10,4 proc. (n=40) neturi savo aplinkoje žmonių, kurie yra ėmę ar davę kyšį. Tačiau 41,8 proc. (n=160) respondentų nurodė, jog jie pažįsta tokius 1-3 asmenis, 33,9 proc. (n=130) pažįsta 4-6 asmenis, o 13,8 proc. (n=53) pažįsta 7 ar daugiau tokius asmenis. Rezultatai pateikti 2 paveiksle.

Nustatyta, kad dažniau moterys (15 proc.) neturi tokių pažįstamų savo aplinkoje, negu vyrai (7,6 proc.) ($\chi^2=9,535$; $df=3$; $p=0,023$), bei gyvenantys kaime (38,5 proc.), negu gyvenantys didmiestyje (13,3 proc.), mieste (5,8 proc.) ar miestelyje (10,4 proc.) ($\chi^2=24,801$; $df=9$; $p=0,003$).

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

2 pav. Kyšių ėmimo/davimo paplitimas tiriamųjų aplinkoje, procentai

Remiantis 1 paveikslu, galima daryti prielaidą, kad daugiau nei pusę apklausoje dalyvavusių asmenų savo aplinkoje pažįsta nuo 1 iki 3 žmonių, kurie yra arba ėmę arba davę kyšius. Dėl šios priežasties galima manyti, jog tai gana plačiai paplitęs reiškinys. Norint, kad sumažėtų kyšininkavimo apraiškų, turėtų būti efektyviau skleidžiama informacija per įmones, bendroves, švietimo įstaigas.

Tyrimo metu paaiškėjo (žr. 6 lent.), kad 64,1 proc. (n=245) respondentų mano, kad korupcija ir šešėlinė ekonomika yra tarpusavyje glaudžiai susiję veiksniai. Tačiau 24,9 proc. (n=95) tam nepritaria, o 11 proc. (n=42) neturėjo tvirtos nuomonės šiuo klausimu.

Nustatyta, kad dažniau nesutinkinančių su tokiu korupcijos ir šešėlinės ekonomikos ryšiu (29,5 proc.) yra vyrų, negu moterų (18 proc.) ($\chi^2=7,614$; $df=2$; $p=0,022$). Tačiau dažniau tam pritaria gaunantys didesnes nei vidutines pajamas (68,3 proc.), negu gaunantys vidutines (61,5 proc.) ar mažesnes (52,8 proc.) pajamas ($\chi^2=10,335$; $df=4$; $p=0,035$).

6 lentelė. Tiriamųjų nuomonė apie korupcijos ir šešėlinės ekonomikos glaudų ryšį, proc. (n)

Veiksniai		Ar manote, kad korupcija yra glaudžiai susijusi su šešėline ekonomika?			χ^2 ; df; p
		Taip	Ne	Nežinau	
Lytis	Moterys	67,7 (90)	18 (24)	14,3 (19)	7,614; 2; 0,022*
	Vyrai	62 (147)	29,5 (70)	8,4 (20)	
Pajamos	Žemiau vidurkio	52,8 (19)	27,8 (10)	19,4 (7)	10,335; 4; 0,035*
	Vidutinės	61,5 (99)	23,6 (38)	14,9 (24)	
	Aukščiau vidurkio	68,3 (125)	25,7 (47)	6 (11)	
Bendrai		64,1 (245)	24,9 (95)	11 (42)	---

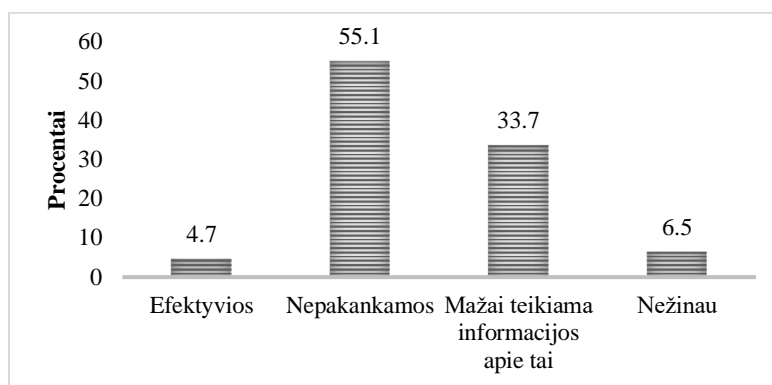
* - $p < 0,05$; χ^2 – Chi kvadratų testo reikšmė, df – laisvės laipsnių skaičius, p – statistinis reikšmingumas.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

Tik apie 4,7 proc. (n=18) respondentų mano, kad šalies pastangos kovoti su korupcija ir šešėline ekonomika yra efektyvios, o 55,1 proc. (n=211) mano, kad pastangos yra nepakankamos. Taip pat

trečdalis (33,7 proc.; n=129) nurodė, kad yra mažai teikiama informacijos apie tokias šalies pastangas, o 6,5 proc. (n=25) neturėjo tvirtos nuomonės ar žinių šiuo klausimu. Rezultatai pateikti 3 paveiksle.

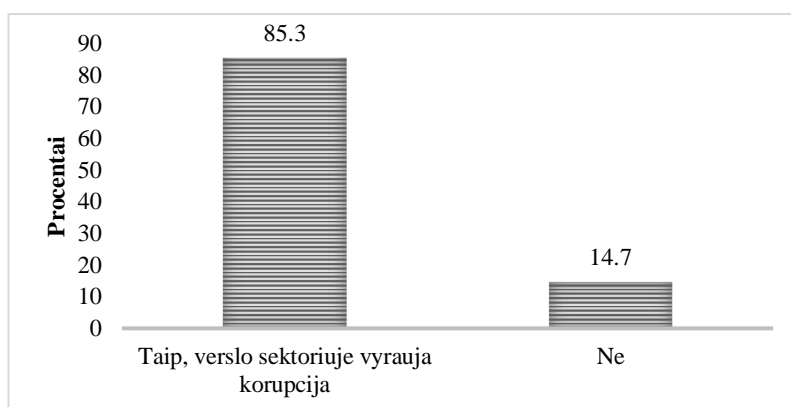
Nustatyta, kad gaunantys didesnes nei vidutines pajamas (39,3 proc.) ar mažesnes nei vidutines pajamas (38,9 proc.) dažniau nurodė, kad yra mažai teikiama informacijos apie šalies pastangas kovoti su korupcija ir šešėline ekonomika, negu gaunantys vidutines pajamas (25,9 proc. ($\chi^2=13,288$; $df=6$; $p=0,039$)).

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

3 pav. Tiriamųjų nuomonė apie valstybės pastangas kovoti su korupcija ir šešėline ekonomika, procentai

Net 85,3 proc. (n=325) tyrime dalyvavusių respondentų mano (žr. 4 pav.), kad verslo sektoriuje vyrauja korupcija, o 14,7 proc. (n=56) tam prieštarauja. Nustatyta, kad 18-30 m. (89 proc.) tiriamieji dažniau mano, kad verslo sektoriuje vyrauja korupcija, negu vyresni nei 51 m. (68 proc.) tiriamieji ($\chi^2=9,320$; $df=3$; $p=0,025$).

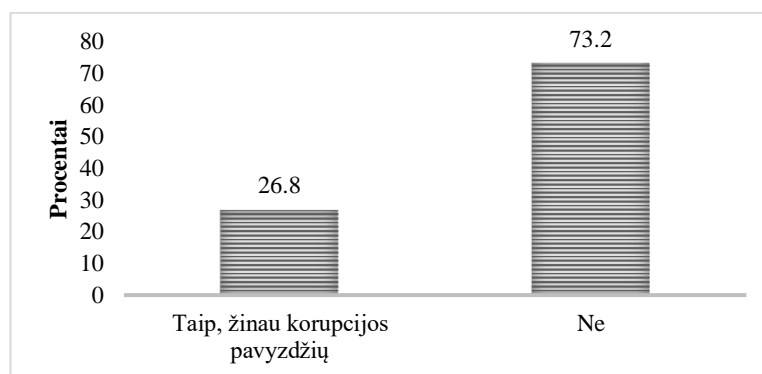

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

4 pav. Tiriamųjų nuomonė apie korupcijos paplitimą verslo sektoriuje, procentai

Tuo pačiu apie 26,8 proc. (n=103) respondentų nurodė, kad netgi gali pateikti pavyzdžių, kaip korupcija veikia ekonomikos veiklą. Rezultatai pateikti 5 paveiksle. Nagrinėjant pagal demografinius

veiksnius reikšmingų skirtumų nenustatyta ($p>0,05$). Tiriamieji pateikia tokius pavyzdžius kaip yra klastojami dokumentai, projektų konkursai skelbiami tik dėl viešo intereso, pateikiami neteisingi duomenys apie pajamas, turtą, pelną. Tiriamųjų nuomone verslas moka kyšius norint gauti reikiamus leidimus, sutartis, dokumentus. Dėl visų šių dalykų yra surenkama mažiau mokesčių, dėl to nukenčia visi mokesčių mokėtojai, nesurenkama pakankamai lėšų į valstybės biudžetą, trukdomas ekonominis valstybės augimas.

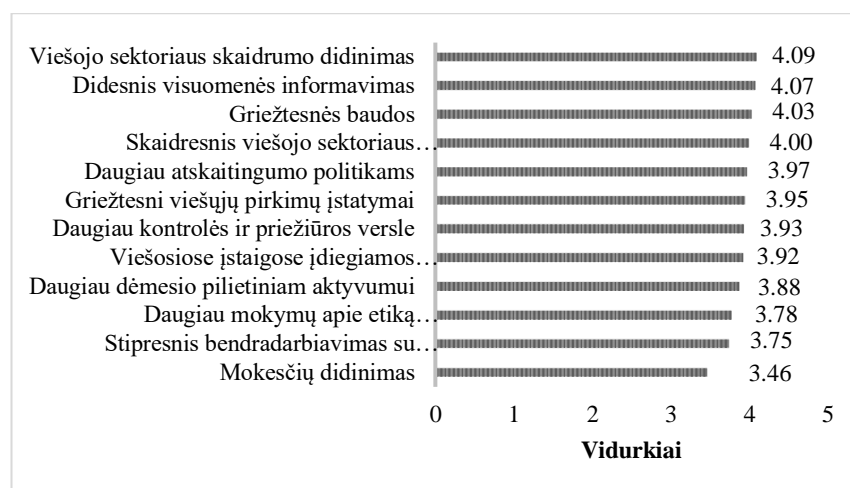

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

5 pav. Tiriamųjų žinios apie korupcijos įtaką ekonomikos veiklai, procentai

Pagal pateiktą 5 paveikslą galima teigti, kad korupcija vis dar egzistuoja, tačiau didžioji dalis respondentų nurodė, kad negali pateikti pavyzdžių ir žinių apie korupciją, kas leidžia daryti prielaidą, kad tie asmenys susiduria su korupcija patys to net nesuprasdami. Dėl šios priežasties yra ypatingai svarbu šviesti ir informuoti visuomenę apie tai kas yra korupcija, kur ji sutinkama ir kokią žalą daro.

Tiriamųjų paklausus apie veiksnius, kurie galėtų sumažinti korupciją ir šešėlinę ekonomiką, paaikškėjo (žr. 6 pav.), jog jie didžiausią prioritetą teikia viešojo sektoriaus skaidrumo didinimui ($M=4,09$), didesniai visuomenės informavimui ($M=4,07$), griežtesnėms baudoms ($M=4,03$), skaidresniai viešojo sektoriaus finansavimui ($M=4$), didesniai politikų atskaitingumui ($M=3,97$) ir griežtesniems viešųjų pirkimų įstatymams ($M=3,95$). Mažiausią prioritetą teikia tiriamieji mokesčių didinimui ($M=3,46$), stipresniai bendradarbiavimui su tarptautinėmis organizacijomis ($M=3,75$), didesniai mokymų skaičiui viešajame sektoriuje ($M=3,78$) ir didesniai pilietinio aktyvumo dėmesiui ($M=3,88$).

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais

6 pav. Veiksniai, galintys sumažinti korupciją ir šešėlinę ekonomiką, vidurkiai

Siekiant nustatyti veiksnių, galinčių sumažinti korupciją ir šešėlinę ekonomiką sąsajas su tiriamųjų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis buvo atlikta Spearman koreliacinė analizė (žr. 7 lent.).

7 lentelė. Veiksnių, galinčių sumažinti korupciją ir šešėlinę ekonomiką sąsajos su tiriamųjų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis

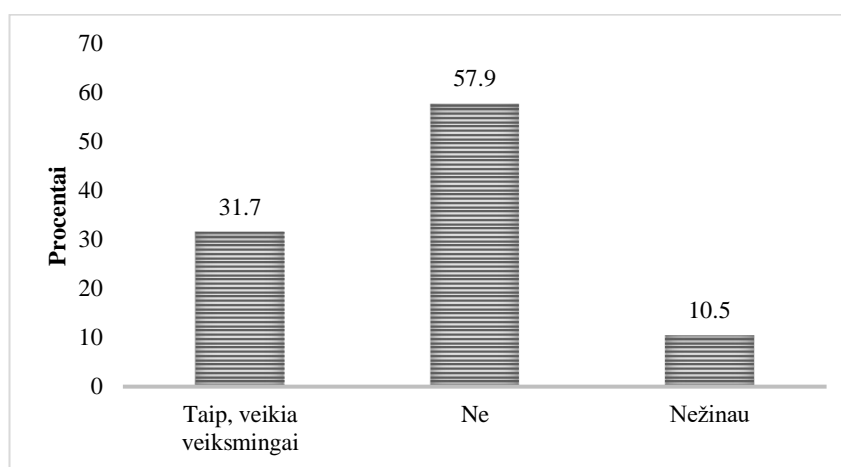
Sąsajos		Amžius	Gyvenamoji vieta	Išsilavinimas	Pajamos
Griežtesnės baudos	r	-0,001	-0,031	0,013	0,052
	p	0,984	0,558	0,801	0,319
Mokesčių didinimas	r	0,106*	0,125*	-0,047	0,162**
	p	0,045	0,018	0,379	0,002
Viešojo sektoriaus skaidrumo didinimas	r	0,012	0,000	0,018	-0,018
	p	0,824	0,992	0,726	0,736
Didesnis visuomenės informavimas	r	-0,012	-0,033	0,065	0,015
	p	0,824	0,534	0,215	0,773
Viešosiose įstaigose įdiegiamos vaizdo kameros	r	-0,004	0,003	0,009	-0,038
	p	0,945	0,957	0,864	0,471
Daugiau kontrolės ir priežiūros versle	r	-0,054	-0,012	-0,012	0,003
	p	0,302	0,822	0,826	0,953
Daugiau atskaitingumo politikams	r	-0,028	-0,009	0,014	0,046
	p	0,592	0,861	0,794	0,380
Skaidresnis viešojo sektoriaus finansavimas	r	0,029	0,044	0,020	-0,012
	p	0,585	0,402	0,700	0,827
Daugiau dėmesio pilietiniam aktyvumui	r	0,095	0,082	0,009	0,016
	p	0,071	0,116	0,860	0,761
Griežtesni viešųjų pirkimų įstatymai	r	0,069	0,053	-0,019	-0,016
	p	0,194	0,316	0,717	0,759
Daugiau mokymų apie etiką viešajame sektoriuje	r	0,080	0,100	-0,007	0,061
	p	0,131	0,057	0,892	0,251
Stipresnis bendradarbiavimas su tarptautinėmis organizacijomis	r	0,050	0,131*	-0,024	0,053
	p	0,339	0,013	0,649	0,312

r – Spearman koreliacijos koeficientas, p – statistinis reikšmingumas, * - <0,05, ** - 0,01

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

Tyrimu nustatyta (žr. 7 lent.), kad kuo tiriamųjų amžius didesnis ($r=0,106$; $p=0,045$), gyvenamoji vieta yra mažiau apgyvendinta ($r=0,125$; $p=0,018$) ar jų pajamos didesnės ($r=0,162$; $p=0,002$), tuo jie dažniau sutinka, kad korupciją ir šešėlinę ekonomiką gali sumažinti mokesčių didinimas. Taip pat kuo tiriamieji gyvena mažiau apgyvendintose vietovėse, tuo dažniau mano, kad korupciją sumažintų stipresnis bendradarbiavimas su tarptautinėmis organizacijomis ($r=0,131$; $p=0,013$).

Mažiau nei trečdalis (31,7 proc.; $n=121$) respondentų mano, kad valstybinės institucijos veikia veiksmingai kovodamos su korupcija ir net 57,9 proc. ($n=221$) tam nepritaria. Apie 10,5 proc. ($n=40$) neturėjo savo svirtos nuomonės šiuo klausimu. Rezultatai pateikti 7 paveiksle. Nagrinėjant pagal demografinius veiksnius reikšmingų skirtumų nenustatyta ($p>0,05$).

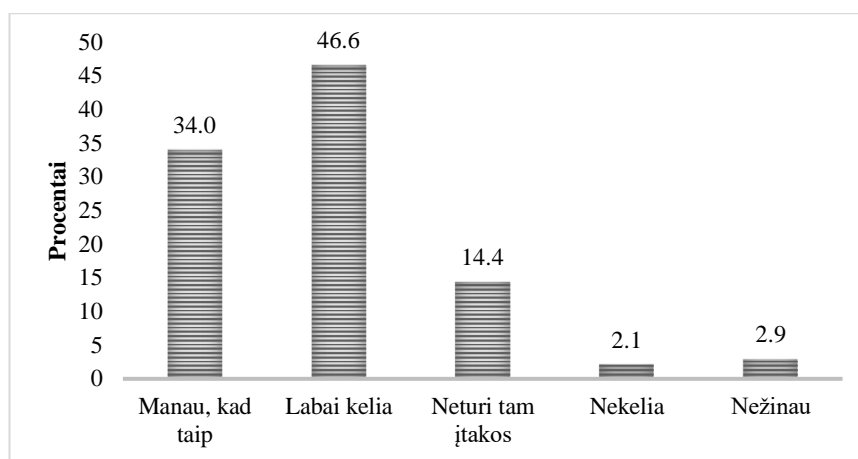

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

7 pav. Tiriamųjų nuomonė apie valstybinių institucijų veiksmingumą kovojant su korupcija, procentai

Maždaug 34 proc. ($n=130$) tiriamųjų mano (žr. 8 pav.), kad korupcija ir šešėlinė ekonomika kelia grėsmę šalies ekonomikai ir visuomenei, o 46,6 proc. ($n=178$) netgi mano, kad labai kelia, tačiau 14,4 proc. ($n=55$) mano, kad tai neturi įtakos. Apie 2,1 proc. ($n=8$) respondentų mano, kad grėsmės nekelia, o 2,9 proc. ($n=11$) neturėjo tvirtos nuomonės šiuo klausimu.

Nustatyta, kad vyrai (52,1 proc.) dažniau mano, kad korupcija ir šešėlinė ekonomika labai kelia grėsmę šalies ekonomikai ir visuomenei, negu moterys (36,8 proc.) ($\chi^2=14,474$; $df=4$; $p=0,006$). Tačiau 31-40 m. (21,6 proc.) tiriamieji dažniau mano, kad tai neturi įtakos, negu 18-30 m. (10 proc.) tiriamieji ($\chi^2=26,781$; $df=12$; $p=0,008$).

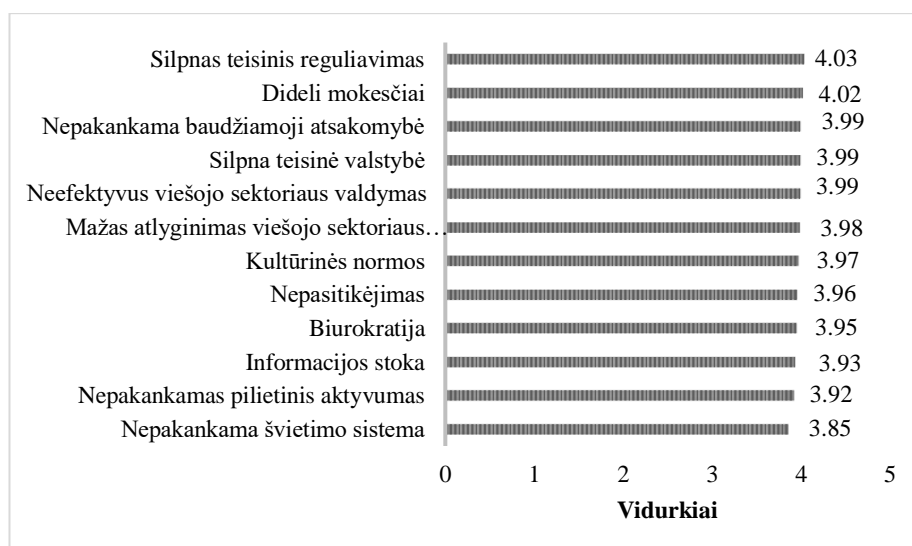

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

8 pav. Tiriamųjų nuomonė apie korupcijos ir šeshėlinės ekonomikos grėsmę šalies ekonomikai ir visuomenei, procentai

Respondentai dažniausiai nurodė, kad korupcija atsiranda dėl silpno teisinio reguliavimo (M=4,03), didelių mokesčių (M=4,02), nepakankamos baudžiamosios atsakomybės (M=3,99), silpnos teisinės valstybės (M=3,99), neefektyvaus viešojo sektoriaus valdymo (M=3,99), mažų atlyginimų viešojo sektoriaus darbuotojams (M=3,98) ar kultūrinių normų (M=3,97).

Rečiausiai tiriamieji mano, kad korupcija atsiranda dėl nepakankamos švietimo sistemos (M=3,85), nepakankamo pilietinio aktyvumo (M=3,92), informacijos stoka (M=3,93), biurokratijos (M=3,95) ar nepasitikėjimo (M=3,96). Rezultatai pateikti 9 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

9 pav. Korupcijos priežastys pagal tiriamųjų nuomonę, vidurkiai

Apklaustųjų pateikti atsakymai parodo, kad korupcijos priežastys yra kompleksinės ir apima tiek teisinius, tiek ekonominius veiksnius, tiek tas pačias socialines problemas. Esminiais veiksniais,

pasak respondentų, yra laikomi: silpnas teisinis reguliavimas, dideli mokesčiai bei nepakankama baudžiamoji atsakomybė. Įtakos, tačiau kiek mažesnės, turi ir kiti veiksniai, tokie kaip: lyderystė viešajame sektoriuje, atlyginimai darbuotojams, kultūriniai skirtumai ir nepasitikėjimas. Tokie veiksniai rodo, kad yra didelis poreikis sukurti visapusišką kampaniją prieš korupciją, įskaitant pokyčius įvairiose srityse ir viešąjį mokymą.

Siekiant nustatyti korupcijos priežasčių sąsajas su tiriamųjų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis buvo atlikta Spearman koreliacinė analizė (žr. 8 lent.).

8 lentelė. Korupcijos priežasčių sąsajos su tiriamųjų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis

Sąsajos		Amžius	Gyvenamoji vieta	Išsilavinimas	Pajamos
Silpnas teisinis reguliavimas	r	0,077	0,116*	-0,071	0,063
	p	0,146	0,027	0,177	0,229
Kultūrinės normos	r	0,051	0,082	-0,018	0,131*
	p	0,333	0,119	0,727	0,013
Informacijos stoka	r	0,066	0,120*	-0,029	0,122*
	p	0,210	0,023	0,582	0,021
Nepasitikėjimas	r	0,073	0,078	-0,047	0,127*
	p	0,166	0,139	0,376	0,016
Dideli mokesčiai	r	-0,036	0,069	-0,042	0,086
	p	0,493	0,187	0,423	0,103
Silpna teisinė valstybė	r	0,027	0,110*	-0,022	0,066
	p	0,612	0,037	0,678	0,214
Mažas atlyginimas viešojo sektoriaus darbuotojams	r	-0,056	0,010	-0,035	0,067
	p	0,288	0,848	0,506	0,207
Nepakankamas pilietinis aktyvumas	r	0,128*	0,083	-0,022	0,074
	p	0,015	0,115	0,671	0,159
Nepakankama švietimo sistema	r	0,075	0,119*	-0,015	0,091
	p	0,154	0,023	0,772	0,084
Nepakankama baudžiamoji atsakomybė	r	-0,036	0,007	-0,041	0,077
	p	0,499	0,888	0,432	0,143
Neefektyvus viešojo sektoriaus valdymas	r	0,014	0,093	-0,023	0,030
	p	0,790	0,078	0,669	0,573
Biurokratija	r	0,024	0,104*	-0,009	0,044
	p	0,654	0,048	0,858	0,404

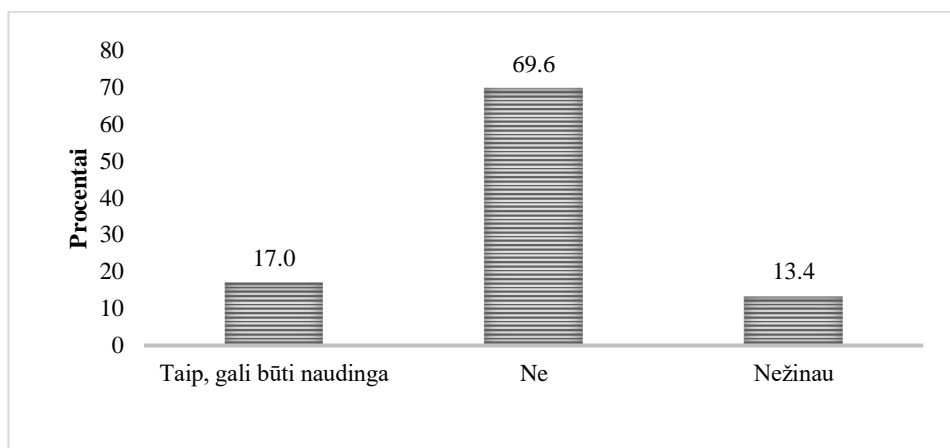
r – Spearman koreliacijos koeficientas, p – statistinis reikšmingumas, * - <0,05, ** - 0,01

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

Tyrimu nustatyta (žr. 8 lent.), kad kuo tiriamųjų amžius yra didesnis, tuo jie dažniau sutinka, kad korupcija kyla dėl nepakankamo pilietinio aktyvumo ($r=0,128$; $p=0,015$). Taip pat kuo tiriamieji gyvena mažiau apgyvendintose teritorijose, tuo jie dažniau sutinka, kad korupcija atsiranda dėl silpno teisinio reguliavimo ($r=0,116$; $p=0,027$), informacijos stokos ($r=0,120$; $p=0,023$), silpnos teisinės valstybės ($r=0,110$; $p=0,037$), nepakankamos švietimo sistemos ($r=0,119$; $p=0,023$) ir biurokratijos ($r=0,104$; $p=0,048$). Atliekant tyrimo analizę ir siekiant nustatyti korupcijos suderinamumą su

apklausoje dalyvavusių respondentų amžiumi, gyvenamąja vietoje, gaunamomis pajamomis ir išsilavinimu, nustatyta, kad korupcijos suderinamumo su respondentų amžiumi ir išsilavinimu statistiškai reikšmingo nėra. Tačiau gyvenamoji vietovė ir pajamos rodo statistišką reikšmingumą. Tyrimo rezultatai parodė, kad ryšys yra tarp gyvenamosios vietovės ir nepakankamo švietimo, biurokratijos ir net teisinio reguliavimo, kas parodo, kad skirtingose vietovėse, korupcija pasireiškia per skirtingas ekonomines veiklas. Visų respondentų nuomonės dėl korupcijos reikšmės buvo vieningos minint pajamas. Toks atsirandantis ryšys leidžia manyti, kad asmenys, kurie uždirba didesnes pajamas, supranta geriau pačios korupcijos atsiradimo priežastis.

Tyrimas parodė (žr. 10 pav.), kad 17 proc. (n=65) tiriamųjų pritaria, kad šešėlinė ekonomika gali būti naudinga šaliai, tačiau 69,6 proc. (n=266) tam nepitaria, o 13,4 proc. (n=51) neturėjo tvirtos nuomonės ar žinių šiuo klausimu. Nustatyta, kad 41-50 m. (25,4 proc.) tiriamieji dažniau mano, kad šešėlinė ekonomika gali būti naudinga šaliai, negu 18-30 m. (14,4 proc.) tiriamieji ($\chi^2=13,359$; $df=6$; $p=0,038$). Taip pat dažniau gaunantys didesnes nei vidutines pajamas (21,3 proc.) mano, kad tai gali būti naudinga, negu gaunantys vidutines (12,9 proc.) ar mažesnes pajamas (14,3 proc.) ($\chi^2=9,496$; $df=4$; $p=0,049$).

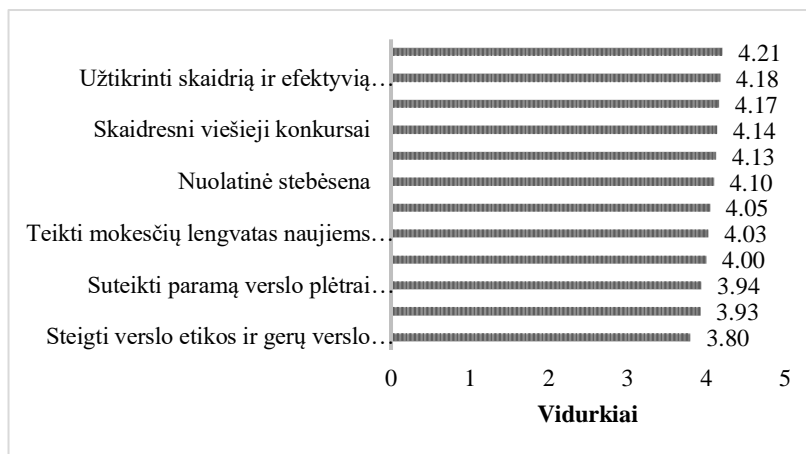

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

10 pav. Tiriamųjų nuomonė apie šešėlinės ekonomikos naudą šaliai, procentai

Tyrimo eigoje respondentų buvo klausiama, kas galėtų paskatinti sąžiningą konkurenciją verslo srityje. Paaikškėjo, kad tiriamieji dažniausiai mano, jog reiktų skatinti verslo socialinę atsakomybę ($M=4,21$), užtikrinti skaidrią ir efektyvią verslo mokesčių sistemą ($M=4,18$), reikia vykdyti skaidrumo politiką ($M=4,17$), skaidrinti viešuosius konkursus ($M=4,14$), griežčiau reguliuoti ($M=4,13$) ir atlikti nuolatinį stebėjimą ($M=4,10$). Pastebėta, kad apklausos dalyvių nuomonė yra vieninga, nurodant, kad skaidrūs viešieji pirkimai nuolatinis jų stebėjimas, kontrolė galėtų būti vieni iš pagrindinių veiksnių, siekiant sumažinti korupcijos reiškinius.

Rečiausiai tiriamieji mano, kad padėtų verslo etikos ir gerų verslo praktikų vadovėlių steigimas ($M=3,80$), kas gali leisti daryti prielaidą, etikos ir verslo praktikų vadovėlių steigimas yra reikalingas ir svarbus, tačiau apklausoje dalyvaujantys respondentai šio veiksnio nemato kaip reikalingiausio. Švietimo ir mokymų programų verslininkams skatinimas ($M=3,93$), paramos verslo plėtrai atsiliekančioms regionams suteikimas ($M=3,94$), mokestinių lengvatų naujiems verslo projektams teikimas ($M=4,03$) ar lygių galimybių visiems dalyviams užtikrinimas ($M=4,05$). Rezultatai pateikti 11 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

11 pav. Veiksniai, skatinantys sąžiningą konkurenciją verslo srityje, vidurkiai

Respondentų nuomonės dėl korupcijos mažinimo strategijų rodo, kad veiksmingiausiomis strategijomis laikomas skaidrumas viešajame sektoriuje, dažna stebėseną ir ekonominė nauda verslui. Tuo tarpu verslo etikos skatinimas ir parama verslo augimui taip pat yra reikšmingi veiksniai, tačiau ne pagrindiniai. Šios išvados rodo, kad reikia sistemingo, daugialypio požiūrio į kovą su korupcija, apimančio tiek teisinius, tiek ekonominius, tiek etinius komponentus.

Siekiant nustatyti veiksnių, skatinančių sąžiningą konkurenciją verslo srityje, sąsajas su tiriamųjų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis buvo atlikta Spearman koreliacinė analizė. Tyrimu nustatyta (žr. 9 lent.), kad kuo tiriamųjų amžius yra mažesnis, tuo jie dažniau sutinka, kad reiktų vykdyti skaidrumo politiką ($r=-0,105$; $p=0,045$) ar užtikrinti skaidrią ir efektyvią verslo mokesčių sistemą ($r=-0,156$; $p=0,003$). Taip pat kuo jie gyvena mažiau apgyvendintose vietovėse, tuo dažniau sutinka, kad reiktų vykdyti nuolatinę stebėseną ($r=0,121$; $p=0,021$), steigti verslo etikos ir gerų verslo praktikų vadovėlius ($r=0,121$; $p=0,021$), skatinti švietimo ir mokymų programas verslininkams ($r=0,111$; $p=0,035$), užtikrinti lygias galimybes visiems dalyviams ($r=0,122$; $p=0,020$).

Pateikti duomenys, esantys 8 lentelėje, atskleidžia, kaip skirtingi veiksniai, susiję su korupcijos prevencija ir verslo aplinkos gerinimu, yra susiję su respondentų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu ir pajamomis.

Pastebėta, kad kuo tiriamieji gauna didesnes pajamas, tuo dažniau sutinka, kad reiktų steigti verslo etikos ir gerų verslo praktikų vadovėlius ($r=0,138$; $p=0,009$) ar skatinti švietimo ir mokymų programas verslininkams ($r=0,132$; $p=0,012$).

9 lentelė. Veiksnių, skatinančių sąžiningą konkurenciją verslo srityje, sąsajos su tiriamųjų amžiumi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, pajamomis

Sąsajos		Amžius	Gyvenamoji vieta	Išsilavinimas	Pajamos
Nuolatinė stebėseną	r	-0,045	0,121*	-0,098	0,022
	p	0,394	0,021	0,062	0,678
Griežtesnis reguliavimas	r	-0,086	0,065	-0,088	0,037
	p	0,102	0,216	0,094	0,489
Skaidrumo politika	r	-0,105*	0,047	-0,030	0,070
	p	0,045	0,368	0,573	0,186
Skatinti verslo socialinę atsakomybę	r	-0,053	0,068	0,002	-0,001
	p	0,315	0,195	0,966	0,992
Užtikrinti skaidrią ir efektyvią verslo mokesčių sistemą	r	-0,156**	0,048	-0,007	0,011
	p	0,003	0,359	0,898	0,839
Steigti verslo etikos ir gerų verslo praktikų vadovėlius	r	0,085	0,121*	-0,012	0,138**
	p	0,106	0,021	0,828	0,009
Suteikti paramą verslo plėtrai atsiliekančioms regionams	r	-0,059	0,089	0,028	0,103
	p	0,259	0,091	0,589	0,051
Skatinti švietimo ir mokymų programas verslininkams	r	-0,004	0,111*	0,027	0,132*
	p	0,935	0,035	0,606	0,012
Užtikrinti lygias galimybes visiems dalyviams	r	-0,048	0,122*	-0,023	0,060
	p	0,367	0,020	0,658	0,259
Skaidresni viešieji konkursai	r	-0,069	0,017	-0,034	-0,030
	p	0,188	0,753	0,515	0,567
Teikti mokesčių lengvatas naujiems verslo projektams	r	-0,086	0,032	-0,041	0,040
	p	0,100	0,545	0,436	0,453
Skatinti verslo įvairovę ir mažųjų bei vidutinių įmonių augimą	r	-0,037	0,046	-0,019	0,038
	p	0,484	0,387	0,716	0,476

r – Spearman koreliacijos koeficientas, p – statistinis reikšmingumas, * - $<0,05$, ** - $0,01$

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

Tyrimo metu išaiškėjo, kad daugiau nei pusė (55,4 proc.; $n=212$) apklausoje dalyvavusių tiriamųjų mano (žr. 10 lent.), kad korupcija turi įtakos jų pasitikėjimui valdžios institucijomis, tačiau 33,9 proc. ($n=130$) įtakos neturi, o 10,7 proc. ($n=41$) neturėjo tvirtos nuomonės šiuo klausimu.

Nustatyta, kad moterims (69,4 proc.) dažniau turi įtakos pasitikėjimui institucijomis, negu vyrams (49,2 proc.) ($\chi^2=14,697$; $df=2$; $p=0,001$), kas leidžia manyti, kad moterys dažniau lankosi institucijose, kuriose, galimai, dominuoja kyšininkavimas. Taip pat įtakos turi dažniau vyresniems nei 51 m. (84 proc.) tiriamiesiems, negu 18-30 m. (60,9 proc.), 31-40 m. (40,2 proc.) ar 41-50 m. (49,2 proc.) tiriamiesiems ($\chi^2=21,570$; $df=6$; $p=0,001$). Pastebėta, kad įtakos dažniau turi pensininkams (80 proc.),

studentams (70 proc.), verslininkams (64,8 proc.), negu bedarbiams (27,3 proc.), dirbantiems (50 proc.) ar namų šeimininkams (46,2 proc.) ($\chi^2=22,307$; $df=10$; $p=0,014$).

10 lentelė. Korupcijos įtaka tiriamųjų pasitikėjimui valdžios institucijoms, proc. (n)

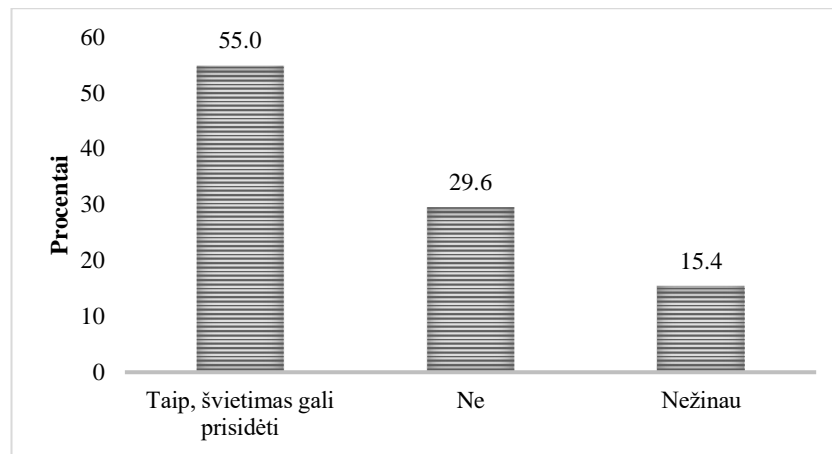
Veiksniai		Ar korupcija turi įtakos jūsų pasitikėjimui valdžios institucijomis?			χ^2 ; df; p
		Taip	Ne	Nežinau	
Lytis	Moterys	69,4 (93)	22,4 (30)	8,2 (11)	14,697; 2; 0,001*
	Vyrai	49,2 (117)	39,9 (95)	10,9 (26)	
Amžius	18-30 m.	60,9 (123)	30,2 (61)	8,9 (18)	21,570; 6; 0,001*
	31-40 m.	40,2 (39)	46,4 (45)	13,4 (13)	
	41-50 m.	49,2 (29)	35,6 (21)	15,3 (9)	
	51 m. ir daugiau	84 (21)	12 (3)	4 (1)	
Socialinis statusas	Studentas	70 (49)	25,7 (18)	4,3 (3)	22,307; 10; 0,014*
	Bedarbis	27,3 (3)	63,6 (7)	9,1 (1)	
	Dirbantis	50 (115)	36,5 (84)	13,5 (31)	
	Namų šeimininkas	46,2 (6)	53,8 (7)	-	
	Verslininkas	64,8 (35)	25,9 (14)	9,3 (5)	
	Pensininkas	80 (4)	-	20 (1)	
Bendrai		55,4 (212)	33,9 (130)	10,7 (41)	---

* - $p<0,05$; χ^2 – Chi kvadratų testo reikšmė, df – laisvės laipsnių skaičius, p – statistinis reikšmingumas.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

Rezultatai, kurie pateikti 10 lentelėje rodo, kad korupcija turi didelę įtaką pasitikėjimui valdžios institucijomis, tačiau šis poveikis skiriasi pagal lytį, amžių ir socialinę padėtį. Moterys ir pagyvenę žmonės yra jautresni neigiamam korupcijos poveikiui jų tikėjimui valdžia, o įvairios socialinės grupės skirtingai reaguoja į korupciją. Šie aspektai išryškina skirtingų požiūrių į kovą su korupcija būtinybę, atsižvelgiant į demografines ir socialines ypatybes.

Atlikus tyrimą paaiškėjo tiriamųjų nuomonė, kad 55 proc. ($n=210$) pritaria, jog švietimas gali prisidėti prie kovos su korupcija ir šešėline ekonomika. Tačiau 29,6 proc. ($n=113$) tiriamųjų nuomonė yra kitokia, o 15,4 proc. ($n=59$) neturėjo tvirtos nuomonės šiuo klausimu. Rezultatai pateikti 12 paveiksle. Pastebėta, kad moterys (68,7 proc.) dažniau pritaria apie švietimo naudą kovai su korupcija ir šešėline ekonomika, negu vyrai (48,1 proc.) ($\chi^2=15,710$; $df=2$; $p<0,001$).

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis atlikto tyrimo rezultatais.

12 pav. Tiriamųjų nuomonė apie švietimo pagalbą kovojant su korupcija ir šešėline ekonomika, procentai

Rezultatai, kurie pateikti 12 paveiksle, rodo didžioji dalis apklaustųjų tiki, kad švietimas gali padėti kovoti tiek su korupcija, tiek su šešėline ekonomika.

Apibendrinant atlikto tyrimo rezultatus, galima teigti, kad pačio tyrimo metu buvo nagrinėjami tyrime dalyvavusių asmenų požiūriai į korupciją ir šešėlinę ekonomiką. Rezultatai parodė, kad didžiajai daliai apklausoje dalyvavusių asmenų yra tekę susidurti su korupcija, o su šešėline ekonomika daugiau respondentų nurodė, kad ne patys buvo susidūrę, bet pažįsta savo aplinkoje asmenų kurie su ja susidūrė. Tyrimo metu pastebėta, kad yra daug skirtingų veiksnių, kurie įtakoja korupcijos atsiradimo priežastis, įskaitant kultūros normas, uždirbamas pajamas, švietimo stoką. Taigi, atlikus tyrimą, galima teigti, kad tiek korupcija, tiek šešėlinė ekonomika yra gausiai paplitę ir priklausomai nuo gyvenamosios vietos, kiekvienoje paplitimas nustatomas vis kitoje ekonomikos sferoje. Dėl šios priežasties atsiranda poreikis šviesti visuomenę apie korupcijos ir šešėlinės ekonomikos žalą, atsižvelgiant į demografinius skirtumus ir paplitimą.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Korupcija ir šešėlinė ekonomika yra tarpusavyje susiję reiškiniai, kurie dažnai vienas kitą stiprina. Korupcija, kaip piktnaudžiavimas galia dėl asmeninės naudos, dažnai skatina šešėlinės ekonomikos plėtrą, nes nelegalios veiklos gali būti užmaskuotos per kyšius ir kitas korumpuotas praktikas. Tuo tarpu šešėlinė ekonomika, apimanti neapskaitytą ekonominę veiklą, sudaro palankias sąlygas korupcijai, nes tokiose aplinkose dažniausiai trūksta skaidrumo ir atskaitomybės. Teoriniai modeliai rodo, kad korupcijos ir šešėlinės ekonomikos sąveika priklauso nuo įvairių veiksnių, tokių kaip teisinis reguliavimas, kultūrinės normos, informacijos prieinamumas ir viešojo sektoriaus efektyvumas.
2. Siekiant įvertinti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveiką, buvo sukurta metodologija, apimanti kiekybinį tyrimo metodą. Duomenų rinkimo metodas apėmė apklausą ir statistinius duomenis, leidžiančius analizuoti įvairių demografinių grupių nuomones ir patirtis. Statistinė analizė, tokia kaip koreliacija ir regresinė analizė, padėjo nustatyti ryšius tarp skirtingų veiksnių ir jų įtakos korupcijai bei šešėlinei ekonomikai. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas respondentų patirčiai, jų nuomonei apie korupcijos ir šešėlinės ekonomikos poveikį ir priežastis bei galimus sprendimus.
3. Empirinis tyrimas Lietuvoje atskleidė, kad korupcija ir šešėlinė ekonomika yra plačiai paplitę reiškiniai, turintys didelę įtaką ekonomikai ir visuomenei. Dauguma respondentų nurodė susidūrę su korupcija ir šešėline ekonomika, o jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietą ir socialinį statusą parodė tam tikrus dėsningumus. Vyrai dažniau susiduria su korupcija nei moterys, jaunesni respondentai dažniau patiria korupcijos ir šešėlinės ekonomikos įtaką nei vyresni. Gyvenamoji vieta taip pat turėjo reikšmės – miestų ir didmiesčių gyventojai dažniau susidūrė su šiais reiškiniais nei kaimo vietovių gyventojai. Respondentai taip pat pabrėžė, kad korupcija ir šešėlinė ekonomika mažina pasitikėjimą valdžios institucijomis ir neigiamai veikia ekonomikos.
4. Siekiant veiksmingai mažinti korupciją ir šešėlinę ekonomiką Lietuvoje, rekomenduojama stiprinti teisinį reguliavimą ir užtikrinti skaidrumą viešajame sektoriuje. Tai galėtų būti pasiekta per griežtesnes teisėsaugos priemones, viešųjų pirkimų skaidrumo užtikrinimą, reguliarias audito procedūras ir stipresnę baudžiamąją atsakomybę už korupcinius veiksmus. Taip pat svarbu skatinti visuomenės informuotumą ir švietimą apie korupcijos ir šešėlinės ekonomikos žalą bei stiprinti pilietinį aktyvumą, įtraukiant visuomenę į antikorpucines iniciatyvas ir švietimo kampanijas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Achim, M. V., Borlea, S. N., Găban, L. V., & Cuceu, I. C. (2018). Rethinking the shadow economy in terms of happiness. Evidence for the European Union Member States. *Technological and economic development of economy*, 24(1), 199-228. DOI: 10.3846/20294913.2016.1209250
2. Bayar, Y., Odabas, H., Sasmaz, M. U., & Ozturk, O. F. (2018). Corruption and shadow economy in transition economies of European Union countries: a panel cointegration and causality analysis. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 31(1), 1940-1952. DOI: DOI: 10.1080/1331677X.2018.1498010
3. Baklouti, N., & Boujelbene, Y. (2020). Shadow economy, corruption, and economic growth: An empirical analysis. *The Review of Black Political Economy*, 47(3), 276-294. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/00346446198853>
4. Batrancea, L., Nichita, A., Batrancea, I., & Gaban, L. (2018). The strenght of the relationship between shadow economy and corruption: Evidence from a worldwide country-sample. *Social Indicators Research*, 138, 1119-1143. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1007/s11205-017-1696-z>
5. Benkraiem, R., Uyar, A., Kilic, M., & Schneider, F. (2021). Ethical behavior, auditing strength, and tax evasion: A worldwide perspective. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 43, 100380. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1061951821000057>
6. Berdiev, A. N., Saunoris, J. W., & Schneider, F. (2020). Poverty and the shadow economy: The role of governmental institutions. *The World Economy*, 43(4), 921-947. Prieiga per internetą: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/twec.12917>
7. Bozhenko, V. V., & Kuzmenko, O. V. (2021). Linkages between shadow economy and corruption: A bibliometric analysis. Prieiga per internetą: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/87581>
8. Caneppele, S., Riccardi, M., & Standridge, P. (2013). Green energy and black economy: Mafia investments in the wind power sector in Italy. *Crime, law and social change*, 59, 319-339. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10611-013-9418-1>
9. Chahine, A. (2022). Korupcijos prevencijos priemonių taikymas vykdant viešuosius pirkimus VšĮ Kauno kolegija. Prieiga per internetą: <http://dspace.kaunokolegija.lt/handle/123456789/6361>
10. Dobos, P., & Takács-György, K. (2019). Possible Smart City Solutions in the Fight against Black Economy. *Interdisciplinary Description of Complex Systems: INDECS*, 17(3-A), 468-475. Prieiga per internetą: <https://hrcak.srce.hr/225728>
11. Emerson, M., Hriptievschi, N., Kalitenko, O., Kovziridze, T., & Prohnitchi, E. (2017). Anti-Corruption Policies in Georgia, Moldova and Ukraine. *Pobrane z: http://www.3dcftas.eu*

- Prieiga per internetą: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2017/10/Anti-corruption-policies-Georgia-Moldova-Ukraine-02.10.07.pdf>
12. Esaku, S. (2021). Does corruption contribute to the rise of the shadow economy? Empirical evidence from Uganda. *Cogent Economics & Finance*, 9(1), 1932246. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/23322039.2021.1932246>
 13. Fedajev, A., Veličković, M., Nikolić, R., Cogoljević, M., & Remeikienė, R. (2022). Factors of the Shadow Economy in Market and Transition Economies during the Post-Crisis Period: is there a Difference?. *Engineering Economics*, 33(3), 246-263. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ee.33.3.28417>.
 14. Francis, D., & Valodia, I. (2021). Black Economic Empowerment: A Review of the Literature. Southern Centre for Inequality Studies, University of Witwatersrand. Prieiga per internetą: <https://wiredspace.wits.ac.za/server/api/core/bitstreams/8102d047-8cee-478a-90db-b6df80508223/content>
 15. Gasparėnienė, L., Remeikienė, R., & Ginevičius, R. (2018). Attitudes of European consumers towards digital shadow economy: Lithuanian and Spanish cases. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15(4), 121-142. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/profile/Rita-Remeikiene/publication/327540061_Attitudes_of_european_consumers_towards_digital_shadow_economy_Lithuanian_and_Spanish_cases/links/5bc46c34299bf1004c5f5436/Attitudes-of-European-Consumers-towards-Digital-Shadow-Economy-Lithuanian-and-Spanish-Cases.pdf
 16. Gillanders, R., & Parviainen, S. (2018). Corruption and the shadow economy at the regional level. *Review of Development Economics*, 22(4), 1729-1743. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/rode.12517>
 17. Gylys, P. (2008). The political antieconomy of transformations in CEE countries. *Ekonomika*, 83, 77-89. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367160838750/J.04~2008~1367160838750.pdf>
 18. Gokcekus, O., & Schneider, F. (2020). Are Shadow Economy and Corruption in US States Substitutive or Complementary? An Empirical Investigation 1. *Sosyoekonomi*, 28(46), 11-23. DOI: DOI:10.17233/sosyoekonomi.2020.04.01
 19. Flora, P., & Heidenheimer, A. J. (2017). The historical core and changing boundaries of the welfare state. In *Development of welfare states in Europe and America* (pp. 17-34). Routledge. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.4324/9781351304924>
 20. Jungtinių tautų konvencija prieš korupciją, 2016. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/LT/legal-content/summary/united-nations-convention-against-corruption.html>

21. Yusuf, R. A., & Nguyen, L. T. Q. (2023). Shadow economy and FDI: the role of corruption and land resource. *Journal of Economics and Development*, 25(2), 171-182. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1108/JED-10-2022-0214>.
22. Koncevičiūtė, E. (2018). *Role played by Recommendations of International Organisations in reducing Corruption in Lithuania: 2005–2015* (Doctoral dissertation, Mykolo Romerio universitetas). Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:31374354/>
23. Kelmanson, M. B., Kirabaeva, K., Medina, L., Mircheva, M., & Weiss, J. (2019). *Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options*. International Monetary Fund. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2019/wp19278-print-pdf.ashx>.
24. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba (2022). „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ tyrimas. Prieiga per internetą: <https://www.stt.lt/analitine-antikorpucine-zvalgyba/lietuvos-korupcijos-zemelapis/7437>
25. Lankauskas, M., & Nikartas, S. (2017). Korupcija nevyriausybiniam sektoriuje: politinė korupcija labdaros ir paramos fondų veikloje. *Teisės problemos*, 2(94), 87-114. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=593495>
26. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba (2024). Lietuvos korupcijos žemėlapis. Prieiga per internetą: <https://www.stt.lt/analitine-antikorpucine-zvalgyba/lietuvos-korupcijos-zemelapis/7437>
27. Mayssa, H., Hamida, A., Hadhek, Z., Mrad, F., & Haouat, F. (2021). Shadow Economy and Economic Growth. *Review of Economics and Finance*, 19, 246-254. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.55365/1923.x2021.19.25>.
28. Maksvytienė, I., & Valuckaitė, L. (2017). Šešėlinės ekonomikos priežasčių Lietuvoje vertinimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai= Applied economics: systematic research. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas*, 2017, T. 11, nr. 1, (11 (1)), 27-37. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/Search/Article-Detail?Id=561920>
29. Navickas, M., Juščius, V., & Navickas, V. (2019). Determinants of shadow economy in Eastern European countries. *Scientific Annals of Economics and Business*, 66(1), 1-14. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=874454>
30. Němec, D., Kotlánová, E., Kotlán, I., & Machová, Z. (2021). Corruption, taxation and the impact on the shadow economy. *Economies*, 9(1), 18. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/Search/Article-Detail?Id=561920>
31. Němec, D., Kotlánová, E., Kotlán, I., & Machová, Z. (2021). Corruption, taxation and the impact on the shadow economy. *Economies*, 9(1), 18. DOI: 10.3390/economies9010018

32. Nguyen, G. N. T., & Liu, X. (2023). The interrelationship between corruption and the shadow economy: a perspective on FDI and institutional quality. *Journal of Economics and Development*, (ahead-of-print). DOI: 10.1111/j.0038-4941.2004.08502005.x.
33. OECD. (2017). *Shining light on the shadow economy: Opportunities and threats*. Prieiga per internetą: <https://www.oecd.org/tax/crime/shining-light-on-the-shadow-economy-opportunities-and-threats.pdf>
34. Ragauskas, P. (2019). Korupcijos privačiame sektoriuje (private-to-private corruption) daroma žala. Prieiga per internetą: https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/Korupcijos_privaciame_sektoriuje_daroma_zala.pdf
35. Shahab, M. R., Pajooyan, J., & Ghaffari, F. (2015). The effect of corruption on shadow economy: An empirical analysis based on panel data. *International Journal of Business and Development Studies*, 7(1), 85-100. DOI: 10.22111/IJBDS.2015.2202
36. Specialiųjų tyrimų tarnyba (2023). Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: https://stt.lt/data/public/uploads/2023/03/stt_ataskaita_2022.pdf
37. Šaltupytė, E. (2020). *Korupcija, kaip tarptautinės žmogaus teisių teisės pažeidimas (Doctoral dissertation, Vilniaus universitetas)*. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:69377773/>
38. Štaraitė, S. (2022). *Pinigų plovimo prevencijos teisinis reguliavimas ir iššūkiai (Doctoral dissertation, Vilniaus universitetas)*. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:175679226/>
39. Zolkover, A. O., & Kovalenko, D. (2020). Evolution of theories of shadow economy formation. *Technology audit and production reserves*, 6(4), 56. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2020.218711>.
40. Wilmott, P., & Orrell, D. (2017). *The money formula: Dodgy finance, pseudo science, and how mathematicians took over the markets*. John Wiley & Sons. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?hl=en&lr=&id=2bcqDgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR9&dq=Ch.+T+hale+black+economy+2017&ots=CHkt4s3QZf&sig=8cifgyw62FZ02bsvYNfnyU40pFo&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
41. Wiseman, T. (2015). US shadow economies, corruption, and entrepreneurship: State-level spatial relations. *Journal of Regional Analysis & Policy*, Forthcoming. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2404585>

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Raila, D. (2024). *Korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveika* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveika. Pirmajame skyriuje nagrinėjama korupcijos ir šešėlinės ekonomikos teoriniai aspektai, pateikiama korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos elementai, remiantis Lietuvos ir užsienio mokslinių šaltinių duomenimis. Antrame skyriuje parengta tyrimo metodologija ir pristatomi tyrimo etapai, kuriais remiantis buvo atlikta magistro baigiamojo darbo analitinė dalis ir kiekybinis tyrimas, remiantis statistinių duomenų analize. Trečiajame darbo skyriuje pateikiamos išsamios baigiamojo magistro darbo analizės išvados, aptariami gauti rezultatai ir jų reikšmė korupcijos ir šešėlinės ekonomikos sąveikai. Analizė atskleidžia, kaip įvairūs veiksniai, tokie kaip švietimas, teisinis reglamentavimas, viešųjų pirkimų stebėseną ir kontrolę gali sumažinti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos sąveiką.

Pagrindiniai žodžiai: korupcija, šešėlinė ekonomika, tarpusavio sąveika.

Raila, D. (2024). *Interplayg between corruption and shadow* (master's thesis). Vilnius: Mykolas Romeris University.

ANNOTATION

In the master's thesis, the interaction between corruption and the shadow economy was analyzed. The first chapter examines the theoretical aspects of corruption and the shadow economy, presents the elements of mutual interaction between corruption and the shadow economy, based on data from Lithuanian and foreign scientific sources. The second chapter prepares the research methodology and presents the stages of the research, on the basis of which the analytical part of the master's thesis and the quantitative research, based on the analysis of statistical data, were carried out. The third chapter of the work presents the conclusions of the detailed analysis of the master's thesis, discusses the obtained results and their significance for the interaction between corruption and the shadow economy. The analysis reveals how various factors such as education, legal regulation, monitoring and control of public procurement can reduce the interaction between corruption and the shadow economy.

Key words: corruption, shadow economy, interplay.

Raila, D. (2024). *Korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveika* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

SANTRAUKA

Korupciją galima apibūdinti kaip skirtingų sričių reiškinį, kurio paplitimas yra išsivystęs visose pasaulio valstybėse, neatsižvelgiant į tų valstybių ekonominę, socialinę ar politinę padėtį. Korupciją galima sutikti įvairiausiose gyvenimo srityse. Ją galime pamatyti skirtingomis formomis. Korupcija šiandieniniame pasaulyje tampa vis populiareesnė, o jos apimtys didėja. Šešėlinė ekonomika išreiškiama kaip neregistruota ekonominė veikla, kuri daro neigiamą įtaką bendram vidaus produktui dėl mokesčių vengimo. Tokia veikla tapo opi problema tiek valstybiniam, tiek privačiam sektoriui, nes šešėlinė ekonomika sudaro prastesnes sąlygas ekonomikos ir socialinės politikos planavimui dėl nedetalios ir nepatikimos statistikos. Pagrindinė tyrimo problema – kaip atpažinti ir įvertinti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos ryšius ir jų daromą neigiamą įtaką ekonomikai? Tyrimo objektas – sąveika tarp korupcijos ir šešėlinės ekonomikos. Tyrimo tikslas – išnagrinėjus korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos ryšius, pateikti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveikos ryšių poveikio Lietuvos ekonomikai) mažinimo priemones (strategijas). Tyrimo uždaviniai: išanalizuoti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos sąvokas, apžvelgti jos funkcijas ir plėtros veiksniai; pateikti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos daromą žalą; išanalizuoti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos sąveiką, jų plėtros veiksniai ir jų mažinimo galimybes; pateikti rekomendacijas mažinant korupciją bei šešėlinę ekonomiką. Tyrimo metodika: norminių aktų, mokslinės literatūros, internetinių šaltinių bei statistinių duomenų analizė, grafinis rezultatų vaizdavimas ir surinktos informacijos sisteminimas.

Empirinio tyrimo metu buvo nagrinėjami tyrime dalyvavusių asmenų požiūriai į korupciją ir šešėlinę ekonomiką. Rezultatai parodė, kad didžiajai daliai apklausoje dalyvavusių asmenų yra tekę susidurti su korupcija, o su šešėline ekonomika daugiau respondentų nurodė, kad ne patys buvo susidūrę, bet pažįsta savo aplinkoje asmenų kurie su ja susidūrė. Tyrimo metu pastebėta, kad yra daug skirtingų veiksnių, kurie įtakoja korupcijos atsiradimo priežastis, įskaitant kultūros normas, uždirbamas pajamas, švietimo stoką. Taigi, atlikus tyrimą, galima teigti, kad tiek korupcija, tiek šešėlinė ekonomika yra gausiai paplitę ir priklausomai nuo gyvenamosios vietos, kiekvienoje paplitimas nustatomas vis kitoje ekonomikos sferoje. Dėl šios priežasties atsiranda poreikis visuomenės švietimui apie korupcijos ir šešėlinės ekonomikos žalą, atsižvelgiant į demografinius skirtumus ir paplitimą.

Magistrinio baigiamojo darbo pabaigoje pateikiamos išvados apie korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveiką.

Raila, D. (2024). *Interplayg between corruption and shadow* (master's thesis). Vilnius: Mykolas Romeris.

SUMMARY

Corruption can be described as a phenomenon of different fields, the prevalence of which has developed in all countries of the world, regardless of the economic, social or political situation of those countries. Corruption can be found in various areas of life. We can see it in different forms. Corruption is becoming more popular in today's world and its scope is increasing. The shadow economy is defined as unregistered economic activity that has a negative impact on the gross domestic product due to tax evasion. Such activities have become a sensitive issue for both the public and private sectors, as the shadow economy creates worse conditions for economic and social policy planning due to incomplete and unreliable statistics. The main problem of the research is how to recognize and evaluate the connections between corruption and the shadow economy and their negative impact on the economy? The object of the study is the interaction between corruption and the shadow economy. The aim of the study is to present measures (strategies) for reducing the impact of corruption and the shadow economy on the economies Lithuania after examining the interrelationships between corruption and the shadow economy. Research tasks: analyze the concepts of corruption and the shadow economy, review its functions and development factors; present the damage caused by corruption and the shadow economy; to analyze the interaction between corruption and the shadow economy, the factors of their development and the possibilities of their reduction; to provide recommendations for reducing corruption and the shadow economy. Research methodology: analysis of normative acts, scientific literature, online sources and statistical data, graphical representation of results and systematization of collected information.

During the empirical study, the attitudes of the individuals who participated in the study towards corruption and the shadow economy were examined. The results showed that most of the people who took part in the survey had to face corruption, and with the shadow economy, more respondents indicated that they had not faced it themselves, but they knew people in their environment who had faced it. The study found that there are many different factors that influence the causes of corruption, including cultural norms, earned income, and lack of education. Thus, after conducting the research, it can be said that both corruption and the shadow economy are widespread and depending on the place of residence, the prevalence is determined in a different sphere of the economy in each. For this reason, there is a need for public education about the harms of corruption and the shadow economy, taking into account demographic differences and prevalence.

At the end of the master's thesis, conclusions are presented about the interaction between corruption and the shadow economy.

PRIEDAI

ANKETA

Gerb. Respondente,

Aš, Mykolo Romerio universiteto, Viešojo valdymo ir verslo fakulteto studentas Dovydas Raila, atlieku tyrimą, kurio pagrindinis tikslas – įvertinti korupcijos ir šešėlinės ekonomikos tarpusavio sąveiką ir įtaką Lietuvos valstybinėms institucijoms. Maloniai kviečiu dalyvauti parengtoje apklausoje ir atsakyti į pateiktus klausimus. Prašau pažymėti Jums labiausiai tinkantį atsakymą. Ši apklausa yra anoniminė, todėl visi gauti atsakymai bus naudojami tik mano baigiamojo darbo rašyme. Dėkoju už Jūsų dalyvavimą!

Kilus klausimams dėl atliekamo tyrimo, maloniai kviečiu į mane kreiptis šiuo elektroniniu paštu: railadovydas@gmail.com

1. Ar Jums kada teko susidurti su korupcija?

- Taip;
- Ne.

2. Ar Jums kada teko susidurti su šešėline ekonomika?

- Taip;
- Ne.

3. Ar kada buvote situacijoje, kai iš Jūsų buvo laukiama/reikalaujama kyšio?

- Taip;
- Ne.

4. Ar savo aplinkoje pažįstate žmonių, kurie ėmė/davė kyšį?

- Ne;
- Pažįstu 1-3 asmenis;
- Pažįstu 4-6 asmenis;
- Pažįstu 7 ir daugiau asmenų.

5. Ar manote, kad korupcija yra glaudžiai susijusi su šešėline ekonomika?

- Taip;
- Ne;
- Nežinau.

6. Kaip vertinate šalies pastangas kovoti su korupcija ir šešėline ekonomika?

- Efektyvios;
- Nepakankamos;
- Mažai teikiama informacijos apie tai;
- Nežinau.

7. Ar manote, kad verslo sektoriuje vyrauja korupcija?

- Taip;
- Ne.

8. Ar galėtumėte pateikti pavyzdžių, kaip korupcija veikia ekonomikos veiklą?

- Taip;
- Ne;
- Jei atsakėte taip, pateikite:.....

9. Kaip manote, kaip galėtų būti sumažinta korupcija ir šešėlinė ekonomika? Įvertinkite nuo 0 iki 10, kai 0 – negali būti sumažinta, 10 – tikrai sumažintų.

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Griežtesnės baudos											
Mokesčių didinimas											
Viešojo sektoriaus skaidrumo didinimas											
Didesnis visuomenės informavimas											
Viešosiose įstaigose įdiegiamos vaizdo kameros											
Daugiau kontrolės ir priežiūros versle											
Daugiau atskaitingumo politikams											
Skaidresnis viešojo sektoriaus finansavimas											
Daugiau dėmesio pilietiniam aktyvumui											
Griežtesni viešųjų pirkimų įstatymai											
Daugiau mokymų apie etiką viešajame sektoriuje											
Stipresnis bendradarbiavimas su tarptautinėmis organizacijomis											

10. Ar manote, kad valstybinės institucijos veikia veiksmingai kovodamos su korupcija?

- Taip;

- Ne;
- Nežinau.

11. Ar korupcija ir šešėlinė ekonomika kelia grėsmę jūsų šalies ekonomikai ir visuomenei?

- Manau, kad taip;
- Labai kelia;
- Neturi tam įtakos;
- Nekelia;
- Nežinau.

12. Kaip manote, kokia yra pagrindinė korupcijos priežastis? Įvertinkite svarbumą nuo 0 iki 10, kai 0 – visai nesvarbu, 10 – labai svarbu.

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Silpnas teisinis reguliavimas											
Kultūrinės normos											
Informacijos stoka											
Nepasitikėjimas											
Dideli mokesčiai											
Silpna teisinė valstybė											
Mažas atlyginimas viešojo sektoriaus darbuotojams											
Nepakankamas pilietinis aktyvumas											
Nepakankama švietimo sistema											
Nepakankama baudžiamoji atsakomybė											
Neefektyvus viešojo sektoriaus valdymas											
Biurokratija											

13. Ar manote, kad šešėlinė ekonomika gali būti naudinga šaliai?

- Taip;
- Ne;
- Nežinau.

14. Kaip galėtų būti skatinama sąžininga konkurencija verslo srityje? Įvertinkite pagal svarbumą nuo 0 iki 10, kai 0 – visai nesvarbu, 10 – labai svarbu.

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Nuolatinė stebėseną											
Griežtesnis reguliavimas											
Skaidrumo politika											
Skatinti verslo socialinę atsakomybę											
Užtikrinti skaidrią ir efektyvią verslo mokesčių sistemą											
Steigti verslo etikos ir gerų verslo praktikų vadovėlius											
Suteikti paramą verslo plėtrai atsiliekančioms regionams											
Skatinti švietimo ir mokymų programas verslininkams											
Užtikrinti lygias galimybes visiems dalyviams											
Skaidresni viešieji konkursai											
Teikti mokesčių lengvatas naujiems verslo projektams											
Skatinti verslo įvairovę ir mažųjų bei vidutinių įmonių augimą											

15. Ar korupcija turi įtakos jūsų pasitikėjimui valdžios institucijomis?

- Taip;
- Ne;
- Nežinau.

16. Ar jūsų nuomone, švietimas gali prisidėti prie kovos su korupcija ir šešėline ekonomika?

- Taip;
- Ne;
- Nežinau.

17. Jūsų lytis:

- Moteris;
- Vyras;
- Atskleisti nenoriu.

18. Pažymėkite, kuriai amžiaus grupei Jūs priklausote:

- 18 - 30;

- 31 - 40;
- 41 - 50;
- 51 – 60;
- 61 ir daugiau.

19. Jūsų gyvenamoji vieta:

- Didmiestis;
- Miestas;
- Miestelis;
- Kaimo vietovė.

20. Koks Jūsų socialinis statusas?

- Studentas;
- Bedarbis;
- Dirbantis;
- Namų šeimininkė (-as);
- Turiu savo verslą;
- Pensininkas (-ė).

21. Koks Jūsų išsilavinimas?

- Pradinis;
- Vidurinis;
- Profesinis;
- Aukštasis.

22. Jūsų mėnesio pajamos:

- Žemiau vidurkio;
- Vidutinės;
- Aukščiau vidurkio.